

Marko Rimac

Ima li u Hrvatskoj *open fielda*? Zemljišna razdioba u selu Vojnić 1705. godine

UDK: 94(497.5 Vojnić) "1705"
332.33 "1705"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 01. 04. 2014.

Prihvaćeno: 13. 04. 2014.

Marko Rimac

Odsjek za povijest

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

mrimac@ffst.hr

Fenomen engleskih open fielda, odnosno francuskih champs ouverts, a ponajprije njemačkoga Gewannflur, bio je poznat hrvatskim geografima i povjesničarima još sredinom 20. stoljeća. Ipak sve do danas gotovo da i nije bilo pokušaja primjene tog istraživačkog modela na hrvatsku krajobraznu i agrarnu povijest. Namjera ove studije je dvojaka. S jedne strane "ponovno" se znanstvenoj javnosti predstavlja fenomen open fielda, odnosno rezultati europskih istraživanja, a potom se prelazi na raščlambu tog fenomena na jednoj seoskoj zajednici u Cetinskoj krajini početkom 18. stoljeća.

Ključne riječi: *krajobrazna i agrarna povijest, Open field, Infield-out-field system, zemljišna razdioba, seoska zajednica, podvornice, njive dionice, barjak, baština (ždrijeb), volovske zaprege i diobeni odnosi.*

FENOMEN OTVORENIH POLJA U EUROPSKIM HISTORIOGRAFIJAMA

Istraživanja agrarne povijesti i s njom povezane organizacije, tj. zemljišne razdiobe (*field system*) vrlo su rano došla u žarište interesa zapadno-europskih historiografija.¹ Prva istraživanja započela su u drugoj polovici 19. stoljeća. Začetnik takvih istraživanja bio je njemački agrarni povjesni-

¹ S obzirom na tešku dostupnost literature o ovom fenomenu u hrvatskim knjižnicama mnoga važna djela autor nije imao prilike vidjeti iz svojih ruku. Stoga smo se u prikazivanju rezultata istraživanja *open fielda* uvelike oslonili na članak Hanesa Renesa, Grainlands. The landscape of open fields in a European perspective, *Landscape history*, vol. 31, Oxford 2010., str. 37-70. Jednim smo dijelom prenijeli njegove zaključke, a ondje gdje smo bili bolje upoznati s istraživanjima, nadopunili smo ih vlastitim opažanjima.

čar August Meitzen sa svojom opsežnom studijom “*Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen*”.² Njegova danas odbačena hipoteza o povezanosti izgleda krajolika s etničkim, tj. rasnim porijeklom stanovništva potaknula je brojna takva istraživanja širom Europe. Pri tome su se vrlo rano izdvojila dva glavna pravca takvih istraživanja. U Ujedinjenom Kraljevstvu³ (posljedično i u Sjedinjenim Američkim Državama te Danskoj i Švedskoj) istraživanja su se temeljila na otkrivanju nestalih krajolika (*open field*) preko arheoloških i drugih tragova koje je trebalo prepoznati ispod krajolika prilagođena potrebama industrijske i s njom povezane poljoprivredne revolucije. Dva su procesa odigrala ključnu ulogu, pretvaranje znatnog dijela oranica u pašnjake od 16. stoljeća nadalje u predindustrijskim stihijskim ograđivanjima (*piecemeal enclosures*) i okrupnjavanje zemljišta u ograđivanjima potaknutima državnim intervencijama (*enclosure acts; parliamentary enclosure*).⁴ U kontinentalnoj Europi istraživanja su uglavnom bazirana na analiziranju novovjekovnih katastarskih izvora koji su sustavnije pratili izmjene krajolika uslijed modernizacije poljoprivrede. Retrogradna analiza katastra ovdje je imala glavnu ulogu osiguravanja spoznaja o agrarnoj prošlosti, odnosno o razvoju još uvijek funkcionirajućih krajolika s otvorenim poljima. Njemački povjesničari i geografi pri tome se izdvajaju sustavnošću istraživanja u kojima je naglasak uglavnom stavljan na geomorfološke značajke organizacije naselja i prostora, odnosno njihov morfogogenetski razvoj.⁵ Marc Bloch prvi je organizaciju polja promatrao kao europski fenomen, ali je nakon njega u Francuskoj prevladalo regionalno istraživanje tih pojava.⁶ Francusko isku-

² August Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen*, Berlin 1895., Bd. 1-3 i atlas.

³ Najveći poticaj tim istraživanjima za britansku je povijest dao Amerikanac Levi Gray svojom knjigom *English field systems* objavljenom u Cambridgeu 1915. godine. Nakon njega velik je odjek imala knjiga *The Open fields* supružnika Orwin, objavljena u Oxfordu 1938. godine. Novi zamah istraživanja su dobila nakon Drugog svjetskog rata s istraživanjima koje je potaknula Joan Thirsk svojim radovima o porijeklu *common field systema* u Ujedinjenom Kraljevstvu: Levi Gray, *English field systems*, London 1915.; Charles S. Orwin – Christabel S. Orwin, *The open fields*, Oxford 1938.; Joan Thirsk, *The common fields, Past and Present*, vol. 29, Oxford 1964., str. 3-25; Ista, *The origin of the common fields, Past and Present*, vol. 33, Oxford 1966., str. 142-147.

⁴ Karl Polanyi, *Velika preobrazba. Politički i ekonomski izvori našeg vremena*, Zagreb 1999.; Hanes Renes, Greinlands, str. 37-49; *Studies of Field Systems in British Isles*, ed. Alan R. Baker, Robin A. Butlin, Cambridge 1973.

⁵ Alan Mayhew, *Rural settlement and farming in Germany*, New York 1973.

⁶ Marc Bloch, *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, Paris 1931.; Isti, *French Rural history: an essay on its basic characteristics*, Berkeley/Los Angeles 1966.

stvo osobito je važno za hrvatsku agrarnu povijest zbog angažmana jednog francuskoga geografa na njezinom istraživanju. André Blanc⁷ na temelju katastarskih izvora i terenskih istraživanja dao nam je krasan uvid u funkcioniranje jedne agrarne regije i modela organizacije polja u njoj. Ni Blanc ni nekolicina geografa koji su ga pokušali slijediti u svojim istraživanjima nisu primijenili metodu retrogradne analize katastra za rekonstrukciju agrarne povijesti prije vremena nastanka tih izvora. Isto tako, pojavnosti hrvatskih agrarnih krajolika nisu stavljali u europski kontekst. Taj istraživački zamah nažalost se mimoišao s istraživačkim angažmanom don Mihe Barade na pitanjima srednjovjekovnog sela i feudalizma.⁸ Jednako je tako vrlo slab bio utjecaj Blancovih istraživanja na historiografska istraživanja novovjekovnog hrvatskog sela.⁹ Svakako je za presađivanje ove istraživačke tradicije poticajno postojanje specijaliziranog časopisa za gospodarsku i okolišnu povijest koji objavljuje rasprave hrvatskih i stranih znanstvenika.¹⁰ Među ostalim europskim historiografijama i geografijama značajni su još istraživači nizozemske, skandinavske i talijanske¹¹ agrarne povijesti. Od nama bližih zemalja treba istaći Sloveniju, gdje su nakon Drugog svjetskog rata poduzeta brojna istraživanja agrarne povijesti, tako i zemljišne razdiobe.¹² Slovenski arheolozi uspjeli su povezati ta istraživanja s rezultatima arheologije, što daje nadu da su takva istraživanja moguća i u Hrvatskoj.¹³

Kako smo ovdje u žarište stavili fenomen otvorenih polja (*open fields*), uputno je odmah prijeći na objašnjenje tog pojma i discipline koja se njime bavi (*field system theory*). Vizualno se taj tip poljoprivrede lako prepoznaje u prostranim nepregrađenim, ali izdijeljenim oraničkim predjelima, kakve

⁷ André Blanc, *Zapadna Hrvatska. Studija iz humane geografije*, Zagreb 2003.

⁸ Miho Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, Zagreb 1952.; Miho Barada, *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb 1957.

⁹ Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVIII stoljeća*, Zagreb 1980.; Bogdan Stojšavljević, *Povijest sela: Hrvatska, Slavonija, Dalmacija: 1948.-1918.*, Zagreb 1973.; Stijepo Obad, *Dalmatinsko selo u prošlosti*, Split 1990.; Šime Peričić, *Gospodarske prilike Dalmacije: od 1797. do 1848.*, Split 1993.; Josip Defilipis, *Dalmatinsko selo u promjenama: dva stoljeća sela i poljoprivrede Dalmacije*, Split 1997.; Josip Defilipis, *Dalmatinska poljoprivreda u prošlosti*, Split 2001.

¹⁰ *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, izdavač: Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, Zagreb 2005.-2013.

¹¹ Emilio Sereni, *Storia del paesaggio agrario italiano*, Roma-Bari 1961.; časopis *Rivista di storia dell'agricoltura* izlazi u Firenci od 1961. godine.

¹² Svetozar Ilešić, *Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem*, Ljubljana 1950.

¹³ Andrej Pleterski, *Metoda povezatve retrogradne analize katastra s pisanimi i arheološkimi viri*, *Zgodovinski časopis*, sv. 43, br. 2, Ljubljana 1989., str. 157-182; Isti, *Blejski kot. Nevidna srednoveška Evropa*, Ljubljana 2011.; Isti, *The Invisible Slavs. Župa Bled in the "prehistoric" Early Middle Ages*, Ljubljana 2013.

i danas vidimo u dobrom dijelu Hrvatske gdje još prevladava parcelizacija s usitnjenim trakastim česticama. Ukratko rečeno, riječ je o tradicionalnom (predmodernom) obliku poljoprivrede u kojoj postoji privatno vlasništvo nad zemljom i proizvodnim sredstvima, ali uz brojna pridržana prava seoske zajednice na području cijelog sela. Obrada oranica bila je moguća samo zajedničkim sudjelovanjem cijele seoske zajednice, ponajprije zbog potrebe uprežanja više parova volova u jedan plug (obično 3-4 para volova), ali i zbog drugih čimbenika, poput činjenice da su privatne parcele bile dostupne samo prelaskom preko tuđeg zemljišta. Privatno vlasništvo bilo je ograničeno određenim kolektivnim pravima uglavnom proizašlim iz prakse zajedničke organizacije korištenja pašnjaka i zajedničke (često prisilne) rotacije kultura na oranicama. Obradive površine, tj. oranice sela ili vlastelinstva bile su podijeljene na dvije, tri ili više cjelina, ovisno o prirodnim zadnostima i načinu proizvodnje. Svaki seljak unutar tih cjelina imao je nekoliko čestica, uglavnom tako da se poštivala ravnomjernost podjele zemljišta prema kvaliteti. Različiti autori stavljaju naglasak na različite aspekte tog fenomena, ali nekoliko se aspekata ističe: otvorenost krajolika, zajednička seoska organizacija proizvodnje žitarica, razdijeljena polja i način obrade tla, tj. oranje na brazde. Takav način organizacije polja bio je raširen širom Europe obuhvativši lepezu običajnih, tj. pravnih tradicija, prirodnih preduvjeta (vrsta tla) i poljoprivrednih sustava.¹⁴ Uobičajilo se idealni grafički prikaz takvog (obično tropoljnog) ustroja vlastelinstva stavljati u udžbenike povijesti, stoga je ta slika poznata i hrvatskim čitateljima.

Takav način proizvodnje osiguravao je opskrbu žitaricama za trajanja feudalizma, a razdoblje njegova zalaza od početka novog vijeka u zapadnoj Europi poklopilo se s njegovim procvatom u istočnoj Europi. Ta dva paralelna procesa u našoj su historiografiji bila poznata preko pojmova kao *enclosure movement* u britanskom i zapadnoeuropskom kontekstu¹⁵ i *druugo kmetstvo* u istočnoeuropskom kontekstu.¹⁶ Ono što se obično podrazumijeva pod *open fieldom* u istočnoj Europi proširilo se u ranom novom vijeku. Bila je to posljedica nastanka novog zajedničkog tržišta žitarica u kojem je istočna Europa preko Baltika postala glavni dobavljač žitarica za zapadnu Europu, koja tada počinje svoj razvoj prema kapitalizmu i konačno industrijskoj revoluciji. Zapadna Europa tada je počela napuštati sustav otvorenih polja ograđivanjem privatnih imanja koja su tako prelazila na profita-

¹⁴ Hanes Renes, *Grainlands*, str. 37.

¹⁵ Polanyi, *Velika preobrazba*.

¹⁶ Ivan T. Berend – György Ranki, *Evropska periferija i industrijalizacija: 1780.-1914.*, Zagreb 1996.; Drago Roksandić, *Vojna Hrvatska - La Croatie militaire, krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809-1813)*, sv. I-II, Zagreb 1988.

Prilog 1 – Idealni prikaz vlastelinstva s tropoljnom zemljišnom razdiobom (tzv. *open field*)¹⁷

bilnije načine proizvodnje. Isprva je to bilo stočarstvo koje je moglo plasirati proizvode u rastuće gradove.¹⁸ Na Mediteranu također dolazi do odmak od otvorenih polja i prelaska na povišene terene koji su nudili mogućnosti za mješavinu različitih profitabilnijih poljoprivrednih kultura (ponajprije vinove loze i maslina u kombinaciji sa žitaricama) i stočarstva.¹⁹ Kod nas je takva transformacija najuočljivija u dijelovima priobalja (npr. u Kašteli-

¹⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/File:Plan_mediaeval_manor.jpg

¹⁸ Renes, Grainlands.

¹⁹ Faruk Tabak, *The Waning of the Mediterranean, 1550–1870; a geohistorical approach*, Baltimore 2008.; Sereni, *Storia*; Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, Zagreb 1998.

ma) koji su tada promijenili orijentaciju sa žitarica na vinogradarstvo i maslinarstvo, uz istodobni nastanak okupljenih naselja.²⁰

Nakon više od stoljeća istraživanja fenomena otvorenih polja iskristaliziralo se nekoliko njegovih podtipova. Oni se djelomično preklapaju, a svi su obuhvaćeni pojmom otvorena polja (*open field*). Otvorena polja podrazumijevaju tako tip poljoprivrede u kojem stanovnici neke seoske zajednice zemlju obrađuju na neograđenim česticama.²¹ Takva široka definicija omogućava obuhvaćanje svih ostalih podtipova. Najvažniji podtip su tzv. zajednička polja ili *common fields*, u njemačkom poznata kao *Gewannflursystem*. Ona se ističu većom pravilnošću zemljišne raspodjele, a obuhvaćaju još nekoliko specifičnih karakteristika. Nedavno preminula britanska agrarna povjesničarka Joan Thirsk najzaslužnija je za definiranje i popularizaciju tog pojma. U odnosu na vrlo "labavu" definiciju otvorenih polja, pojam *common field* podrazumijeva: a) podjelu oranica i livada u trake tako da svaki obrađivač posjeduje više takvih traka na različitim dijelovima seoskog zemljišta, tj. polja,²² b) oranice i livade su otvorene, tj. neograđene kako bi stoka mogla na njima neometano pasti nakon žetve i dok su oranice na ugaru (oranice tada *de facto* postaju dio općinskog pašnjaka), c) postoji općinski pašnjak i pustopoljina gdje obrađivači traka imaju pravo napanja stoke, prikupljanja drva i sl., d) sve te aktivnosti uređuje skupština obrađivača, kao samoupravna jedinica ili preko vlastelinskih predstavnika. Ovako definirani *common field* još uvijek ne podrazumijeva zajednički režim obrade oranica (kakav je prikazan na prilogu 1). Stoga se obično za te potpuno regulirane agrarne režime upotrebljava Grayev pojam mid-

²⁰ Vjeko Omašić, *Povijest Kaštela*, Split 1986.; Tomislav Raukar, Ekonomski odnosi na posjedima rogovskog samostana u XV i XVI stoljeću, *Historijski zbornik*, sv. 23-24, Zagreb 1970.-1971., str. 215-264.

²¹ "Open field agriculture was the means by which land was cultivated by the inhabitants of a township who worked their holdings in unenclosed parcels", Renes, *Grainlands*, str. 30, prema C. C. Taylor, *Archaeology and the origins of openfield agriculture*, u: *The Origins of Open Field Agriculture*, ed. Trevor Rowley, London-Totowa 1981., str. 13.

²² Ovo je najvažnija karakteristika za shvaćanje ove problematike. Seoska polja obično su podijeljena u pojedine komplekse (paralelnih) trakastih čestica koji čine cjelinu. Takvi kompleksi čestica u engleskom se nazivaju *fulongs*, u njemačkom *die Gewanne* te u francuskom *quartier*. U hrvatskom jeziku ne postoji potpuno adekvatan prijevod. Slovenski istraživač Ilešić preveo je to kao *delec* (množ. *delci*), prema toponimu koji se mogao sresti u Sloveniji. Agrarna toponimija Slovenije slična je agrarnoj toponimiji kajkavskih predjela Hrvatske, pa se toponim *Delec* susreće npr. u zagrebačkoj okolici, a nije nevjerojatno da je s tim u vezi i toponim *Delnice*, tj. *Dilnice*. Na području Cetinske krajine tom toponimu vjerojatno odgovara toponim *Dionice* koji susrećemo npr. na Zelovu. *Dionica* pokriva dva značenja koja imaju engleski, njemački i francuski pojmovi; činjenicu da je riječ o zemljišnom kompleksu izdijeljenom na trake te da je riječ o jednom oračem kompleksu.

landski sustav (*Midland system*) ili njemački pojam *Zelgensystem* (*mit Flurzwang*). U njima je sve seosko zemljište i njegove dionice organizirano u dvije ili tri cjeline obično zvane polja, otkuda i potječe naziv dvopoljni i tropoljni sustav.²³ Rotacija kultura bila je organizirana na razini seoske zajednice i svi su se posjednici tomu morali prilagođavati. Kao posljedica toga na razini sela provedeno je ujednačavanje raspodjele zemlje, tako da su polja bila podjednake veličine, tj. proizvodnih mogućnosti, a i pojedina su imanja imala ravnomjeran posjed u svim poljima. Osim tih triju osnovnih podtipova, poznate su brojne prostorne i razvojne varijacije načina razdiobe ne samo otvorenih polja (u spektru od nepravilnih od pravilnih otvorenih polja) nego i polja općenito. Osnovni su antipod otvorenim poljima, naravno, zatvorena polja, odnosno ograđeni krajolici. Ograđeni krajolici dijele se na one koji nastaju oko otvorenih polja, one koji su u potpunosti ograđeni i moderne ograđene krajolike (nastale u *enclosure movementu*). Različite podtipove *open fielda* Hanes Renes definirao je u sljedećoj tablici.

Aspect <i>Obilježje</i>	Open field <i>Otvorena polja</i>	Common field <i>Zajednička polja njem. Gewinnflursystem</i>	Midland system <i>Midlandski sustav njem. Zelgensystem</i>
Main land use is arable <i>Prevladavaju oranice</i>	X	X	X
Individual parcels not surrounded by hedges or drystone walls <i>Pojedinačne čestice nisu ograđene...</i>	X	X	X
Strip-field pattern <i>Trakasta zemljišna razdioba</i>	O	X	X
Used as pasture after harvest and in fallow periods <i>Oranice nakon žetve i dok su pod ugarom postaju pašnjak</i>	O	X	X

²³ Važno je naglasiti da ovo ima prostornu i temporalnu dimenziju. Dakle, dvije godine rotacije u dvopoljnom sustavu podrazumijevaju dvije cjeline, u tropoljnom tri. Dvogodišnja ili trogodišnja rotacija moguća je i bez podjele seoskog zemljišta ili pojedinačnih imanja u sukladni broj cjelina, no onda se ne smije govoriti o dvopoljnosti i tropoljnosti. Usp. Joan Thirsk, *The open fields* i *Ista, The origin*.

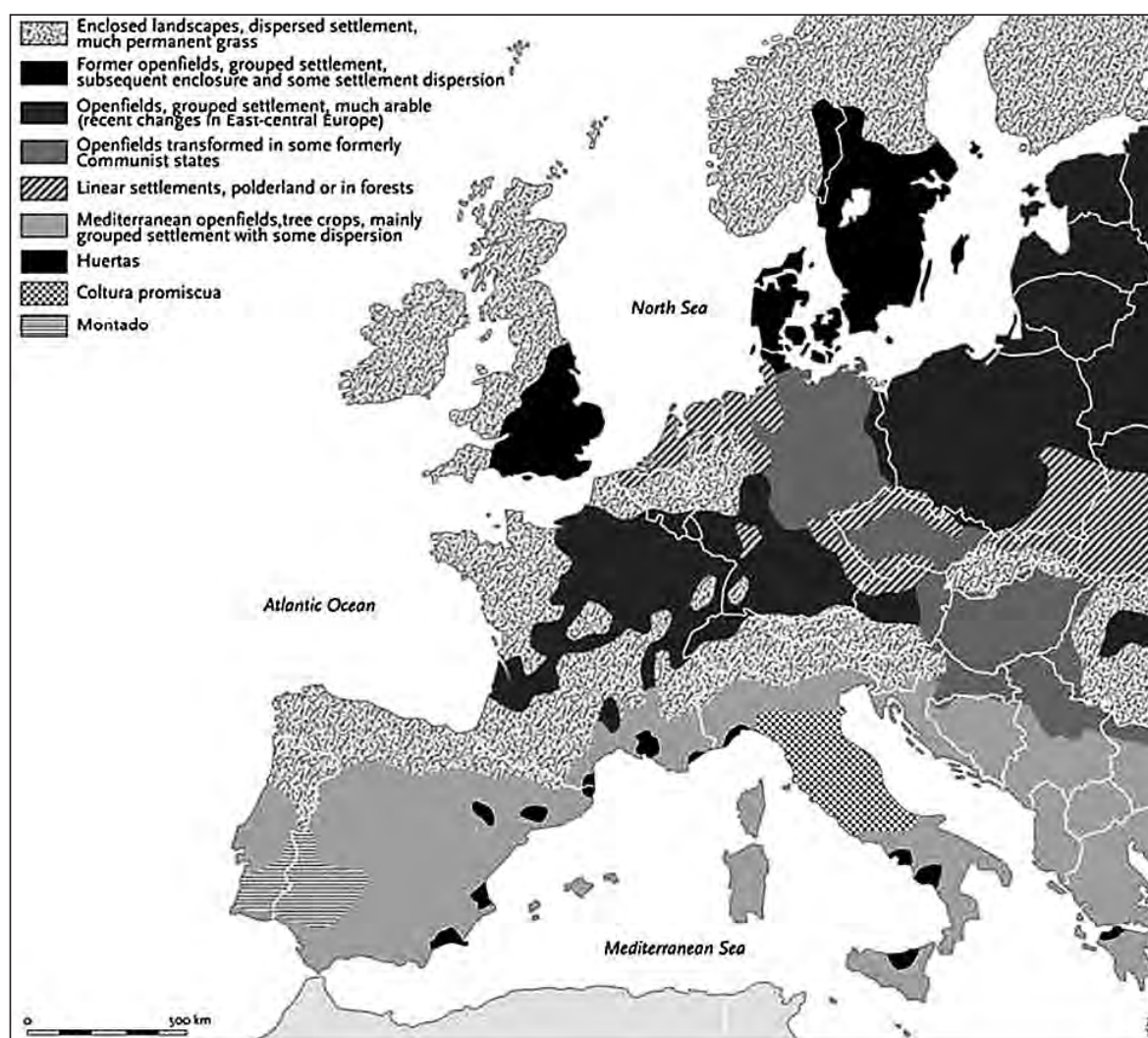
Existence of common pastures and waste lands <i>Postoje odvojeni općinski pašnjaci i pustopoljine</i>	O	X	X
Management of the open field is regulated by an assembly of cultivators, possibly with enforced crop rotations on parts of the open field <i>Otvorenim poljima upravljaju skupštine obrađivača zemlje, može postojati i prisilna rotacija kultura na dijelu otvorenih polja</i>	O	X	X
Two or three field system on a village base, with enforced crop rotations (<i>Flurzwang</i>) <i>Dvopoljni ili tropoljni sustav na razni sela uz prisilnu rotaciju kultura</i>	O	O	X

Prilog 2 – Definicije pojmova *open field*, *common field* i *midland system*
(X=obavezna sastavnica, O=neobavezna sastavnica)²⁴

Otvorena polja ostavila su neizbrisiv trag na europske krajolike, kao i njihov nestanak, odnosno transformacija. Ona su u srednjem vijeku prevladavala u velikom dijelu zapadne i sjeverne Europe, gdje su u ranom novom vijeku nestala kroz *enclosure* ili su transformirana nastajanjem planskih otvorenih polja (*Plangewannfluren*). To područje naziva se jezgrom područja s otvorenim poljima jer su ona ondje prevladavala, tj. zauzimala većinu zemljišta. Drugo veliko područje otvorenih polja postojalo je u istočnoj Europi, gdje je u ranom novom vijeku došlo do brojnih transformacija krajolika s nastankom planskih otvorenih polja. U dijelovima istočne Europe koji su izbjegli masovnu kolektivizaciju i danas je moguće vidjeti fosilizirane krajolike koji se izgledom ne razlikuju previše od otvorenih polja koja su im prethodila (iako se, naravno, način obrade zemlje individualizirao). Osim tih nepreglednih otvorenih polja postojala su i područja u kojima su otvorena polja bila nešto sporadičnija pojava (primjerice na Mediteranu).²⁵

²⁴ Renes, Grainlands, str. 40.

²⁵ Renes, Grainlands, str. 41.

Prilog 3 – Rasprostranjenost *open fielda* u Europi²⁶

I u već spomenutim zemljama jezgre *open fielda* izvan središnjih dijelova postojala su područja u kojima je *open field* postojao s manje pravilnim formama uglavnom okružen prostranim neoraničkim predjelima. Na britanskom otočju ta područja najčešće se povezuju s *infield-outfield systemom*. U tom tipu poljoprivrede postoje dva tipa oranica koje se razlikuju po intenzivnosti proizvodnje. U blizini naselja obično se nalazi *infield*, odnosno oranice koje se odavno intenzivno obrađuju. Na njima se svake godine siju žitarice zahvaljujući obilnoj upotrebi gnojiva. Gnojivo se dobiva na različite načine, ali ponajviše iz staja gdje se stoka drži zimi. Sve raspoloživo gnojivo rezervirano je za *infield* na kojem se dobiva glavina žitarica. U morfološkom smislu *infield* ima puno zajedničkog s *open fieldom*, odnosno

²⁶ Renes, *Grainlands*, str. 41, Fig. 2. Open fields in Europe (Source: Lebeau 1969, p. 50 and Clout 1998, with additions).

spada u skupinu nepravilnih otvorenih polja. Nasuprot *infieldu* postoje oranice koje se koriste bez upotrebe gnojiva. Umjesto toga zemlja se naizmjenično u višegodišnjim ciklusima koristila kao oranica i pašnjak/livada. One se nalaze izvan, odnosno uz rub polja pa se stoga nazivaju *outfield*.²⁷

Drugo je važno područje *open fielda* izvan spomenute jezgre mediteranski *open field*. O njemu postoji relativno najmanje literature, ali nema sumnje da je riječ o sličnu fenomenu, koji je postojao u dijelovima Mediterana gdje je prevladavala usmjerenost na proizvodnju žitarica.²⁸

Njemački znanstvenici, pretežno geografi, pažnju su usmjerili na morfogenetska istraživanja krajobraznih oblika kroz retrogradnu raščlambu katastarskih izvora. Meitzenova istraživanja odavala su dojam da je riječ o iznimno trajnim pojavama te su one kao takve promatrane sve do 1930-ih. Tada se gledište mijenja i te se pojave počinju gledati kao posljedica dugotrajnog razvoja zemljišne razdiobe. Kao jezgra tog razvoja uzimano je područje malih otvorenih polja, tzv. *Esche* koje se tada još moglo pronaći u dijelovima sjeverozapadne Njemačke. Kod nekih je zemljišna razdioba postala kompleksna, a kod drugih je postojala relativno jednostavna zemljišna razdioba dugih paralelnih traka. Taj oblik zemljišne razdiobe poznat kao *Langstreifenflur* prepoznat je kao jezgra otvorenih polja. Najdalje je tu teoriju razvio Georg Niemeier uvevši i pojam *Eschkern*. On je smatrao da su se kompleksne zemljišne razdiobe razvile iz izvornih jezgara (*Kern*) koje su se mogle prepoznati kao *Langstreifenflur*. S obzirom na to da je Niemeier pisao u doba Trećeg Reicha, ne treba čuditi da se rasprostranjenost tih zemljišnih jezgara diljem sjeverozapadne Europe povezivala s drevnim područjem germanskog naseljavanja (što se, uostalom, nadovezivalo i na Meitzenovu tradiciju). Glavnim medijem nastanka tog sustava dugačkih oraničnih čestica smatrao se teški plug uveden u VI. stoljeću. Ograđene oranice izvan otvorenih polja smatrane su posljedicom kasnijeg razvoja. Nakon Drugog svjetskog rata nova istraživanja ukazala su na to da su ograde

²⁷ Robert A. Dodgshon, *Land and society in early Scotland*, Oxford 1981; Marko Rimac, *Selo Cetinske krajine u austrijskim katastarskim izvorima u prvoj polovici 19. stoljeća – Promjene i trajanja u selima Donji i Gornji Bitelić*, doktorska disertacija, Zagreb 2014.; Miho Barada, *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb 1957.

²⁸ Posljednja dva tipa otvorenih polja protezala su se i na mediteranskom, odnosno dinarskom dijelu Hrvatske. Iako su krajobrazne pojave općenito transgranične, rijetka su istraživanja koja nadilaze nacionalne granice pa će to biti izazov i u budućim istraživanjima tih pojava u Hrvatskoj. Krajolici osim toga mogu biti pravilno protumačeni samo iz višestrukih očista nekoliko znanstvenih disciplina. Povjesničari, geografi i arheolozi trebali bi činiti jezgru zainteresiranih, uz pomoć još nekih, poput etnologa i onomastičara.

prethodile otvorenim poljima te da one predstavljaju ranosrednjovjekovna ograđena imanja.²⁹

Iako je u njemačkim studijama naglasak na morfološkim oblicima kao logična posljedica prevlasti geografa, ipak se mogu prepoznati mnoge sličnosti *Eschkerna s infieldom*, a samim time i cijelog agrarnog režima s *infield-outfield systemom*. U britanskoj literaturi vrlo se stidljivo mogu pronaći navodi koji bi jasno govorili da je *infield-outfield system* prethodnik *open field systema*, ali njemački istraživači tu imaju jasniji stav. Brojni su znanstvenici nakon Drugog svjetskog rata došli do zaključka da su *Gewannfluren*, dakle kompleksna otvorena polja s brojnim raznosmjernim dionicama, posljedica sekundarnog razvoja.

AGRARNA POVIJEST I POVIJEST KRAJOLIKA U HRVATSKOJ HISTORIOGRAFIJI I GEOGRAFIJI

Autor je u nedavno obranjenoj disertaciji doveo u vezu agrarni režim i razdiobu zemljišta u Cetinskoj krajini u 18. i 19. stoljeću s *infield-outfield systemom*.³⁰ Osnova takva agrarnog režima bila je podjela obradivog zemljišta na intenzivno obrađivani *infield* i ekstenzivno obrađivani *outfield* te sezonsko kretanje stoke između požetih oranica (i pokošenih livada) i općinskog pašnjaka.

Na *infieldu* su se proizvodile kvalitetnije žitarice koje su bile temelj prehrane stanovništva. Za to je bilo rezervirano najkvalitetnije zemljište, kojeg je bilo malo, na kojem je upotrebljavano sve raspoloživo gnojivo. Zahvaljujući velikim količinama gnojiva, svake je godine na njima uzgajano žito i uglavnom nije bilo potrebe za ugarom. U Dalmaciji je na *infieldu* primjenjivana ustaljena rotacija kultura po načelu izmjene ozimih i jarih žitarica. Oko *infielda* se s vremenom razvijalo manje naselje slično dinarskom komšiluku (engl. *hamlet*, njem. *Drübel*), a zemljišne diobe su s vremenom vodile u kompleksnije oblike zemljišne razdiobe. *Infield* je bio područje jesenske (prije ozimih usjeva) i kasnozimske ispaše (prije jarih usjeva), a zimi je stoka držana u komšiluku. Zimi je za stoku trebalo osigurati dovoljno sijena, slame, lišća i sl., čime se stoka prehranjivala dok je boravila u sklopu dvorišta dok je snijeg sprječavao ispašu na otvorenom. Nakon što bi snijeg opnio, stoka je držana na otvorenom. Zimski (i noćni) boravak stoke u stajama i torovima omogućavao je gomilanje gnoja koji se prije oranja iznosio

²⁹ Renes, *Grainlands*, str. 44-45.

³⁰ Rimac, *Selo Cetinske krajine*.

na *infield*. Isti agrarni režim primjenjivan je na dinarskom području na njivama poznatim kao podvornice.

Outfield je bilo područje izvan *infielda* koje je bilo korišteno za uzgoj žitarica slabije kvalitete bez nanošenja dodatnoga gnojiva. Jedino gnojivo koje je *outfield* mogao dobiti bilo je ono koje je stoka izravno ostavljala na njemu dok je tamo pasla nakon žetve. *Outfield* je imao dvostruku namjenu jer je osim osiguravanja nadopune temeljnoj proizvodnji žitarica na *infieldu* osiguravao dodatnu ispašu stoci. Neupotrebljavanje gnojiva i potreba osiguranja dodatnih pašnjaka zajedno su utjecali na potrebu ostavljanja tih oranica na dugotrajan ugaru. Razdoblje pod ugarom moglo je biti duže ili kraće ovisno o raspoloživosti slobodnog zemljišta za krčenje, demografskom pritisku, vrsti tla i drugim lokalnim uvjetima. Takav način korištenja tla na dinarskom je području bio poznat kao lazine ili ledine, odnosno pašnjaci koji su nekada prije bili orani i mogu ponovno poslužiti toj svrsi. U prostornom i proizvodnom smislu *outfield* se nalazio između *infielda* i općinskog zemljišta. Često je bila riječ o nepravilnim česticama dobivenim krčenjem. Najčešće je *infield-outfield system* izgledao tako da je *infield* bio zapravo primitivni *open field* (polje hrvatskih krajobraza), a *outfield* su bile ograđene čestice uz rubove tog polja. Obje vrste obradivog zemljišta okružene su prostranim općinskim zemljištem.

Infield-outfield system (njem. *Esch*) smatra se prvom fazom razvoja *open fielda* (njem. *Gewannflur*), ali i njegovim nepravilnim oblikom. U svakom *infield-outfield systemu* podrazumijeva se dinamičnost tog zemljišnog modela, odnosno širenje pojedinih sastavnica od središta prema rubu pri demografskom i agrarnom rastu. Isprva nema nikakve potrebe za redefiniranjem takva razvoja jer se obradivo zemljište slobodno može širiti na općinsko zemljište. Povećanje poljoprivredne proizvodnje u *infield-outfield systemu* moguće je novim krčenjima kojima se proširuje *outfield* ili širenjem intenzivno obrađivana zemljišta prelaskom dijela *oufielda* u *infield*. Takva širenja povezana su s demografskim rastom seoske zajednice. Ovaj sustav funkcionira sve dok su moguća nova krčenja i dok ima dovoljno općinskih pašnjaka. Širenjem takvih proizvodnih krajolika dolazilo je postupno do spajanja obradivih površina susjednih seoskih zajednica (koje su nekoć razdvajale općinske zemlje dvaju sela). Smanjenje općinskih zemalja dovelo je do problema u stočarstvu zbog nedostatka pašnjaka. To je postupno dovelo do potrebe za ponovnom redistribucijom seoskog zemljišta. Ta redistribucija nije bila veliki problem zahvaljujući preživjelim kolektivnim vlasničkim pravima (društvenom vlasništvu). Iz te nove zemljišne razdiobe nastajao je *open field* koji se poslije razvijao i postajao sve

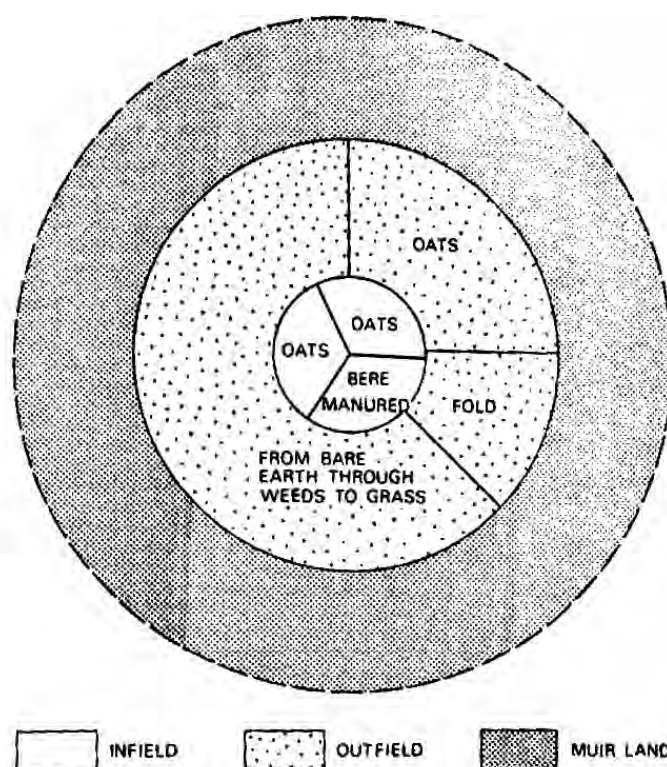

Fig. 12.1 The basic unit of the Scottish field system. The settlement in this situation would occur at the junction of the three parts of the infield area.

Prilog 4 – Prstenasti model prikaza *infield-outfield systema* u Škotskoj³¹

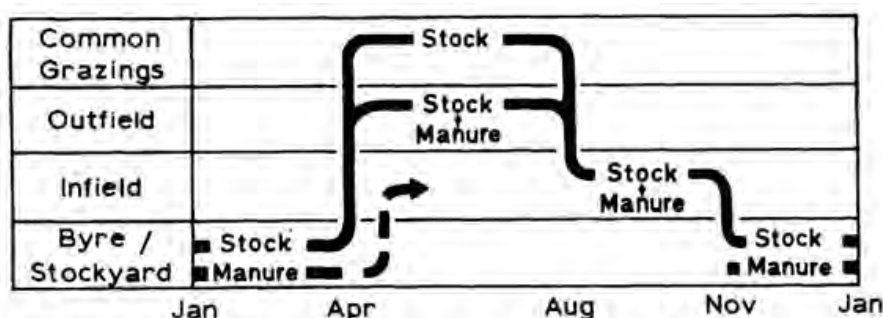

FIGURE 4. Diagrammatic representation of the movement of livestock and the use made of their manure within an infield-outfield system

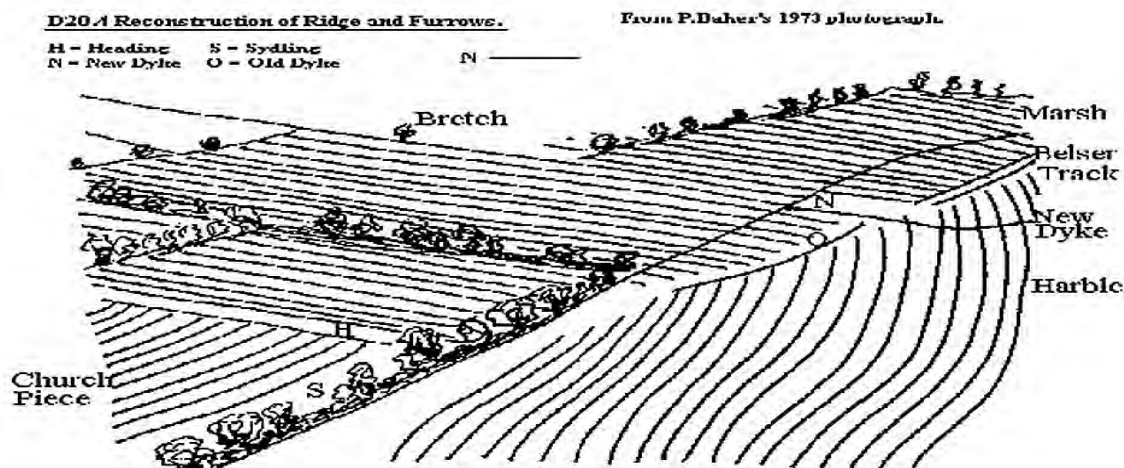
Prilog 5 – Dijagram prikaza kretanja stoke u *infield-outfield systemu* u Škotskoj.³² Isti se dijagram može prilagoditi stočarskim kretanjima na Dinaridima.³³

³¹ Robert A. Dodghson, The Nature and Development of Infield-Outfield in Scotland, *Transactions of the Institute of British Geographers*, br. 59, London 1973., str. 1-23, str. 17-18.

³² Dodghson, The nature and Development, str. 19-21.

³³ Rimac, *Selo Cetinske krajine*, str. 103-108.

organiziraniji s tendencijom nastanka okupljenih naselja i kolektivne poljoprivrede (zajednički plodored, organizacija paše na ugaru, zajedničko oranje itd.). Prednosti novonastalog *open fielda* bile su u tome što se sad obrađivalo znatno veće područje, uz zemljoradnju je integrirano stočarstvo, proizvodnja žitarica postala je primarna djelatnost itd. Drugi način nastanka *open fielda* događao se nakon društvenih potresa u kojima bi neko područje demografski stradalo. Pri novom naseljavanju ili spajanju preživjelih naselja nastajala bi okupljena sela koja bi obuhvatila nekoliko dotadašnjih sela (s razvijenim *infield-outfield systemom*). Od nekadašnjih *infielda* i drugih oranica nestalih sela nastajale bi nove njive dionice (engl. *Furlongs*, njem. *Gewanne*), a okupljanjem dionica s vremenom i polja u dvopoljnom i tropoljnom sustavu. Pojmom njive dionice podrazumijevaju se pojedini zemljišni kompleksi koji obuhvaćaju više paralelnih izduženih čestica. Te njive su se iz praktičnih razloga obično zajednički orale i obrađivale uz isti plodored. Naime, bilo je nemoguće pristupiti na pojedinu česticu bez prelaska na susjedovo zemljište, postojala je potreba za suradnjom pri oranju jer jedna obitelj najčešće nije za to imala dovoljno volova i radne snage, smanjivala se mogućnost sporova zbog povrede posjeda itd.

Prilog 6 – Polja podijeljena u dionice³⁴

Zanimljiv je položaj slavenskih zemalja u toj evoluciji zemljišne razdio-be. *Infield-outfield system* prevladavao je u zapadnoslavenskim zemljama do kraja srednjeg vijeka, a u istočnoslavenskim do ranog novog vijeka. Nakon toga pod njemačkim utjecajem na to područje širi se planska tropoljna ze-

³⁴ <http://www.cropeydvillage.info/Arable%20Land.htm>

mljišna razdioba.³⁵ Na hrvatskom području slično se dogodilo u 18. stoljeću u Slavoniji i Srijemu.³⁶ O tom procesu znamo tragično malo, ali očite su analogije s poljsko-litvanskim i ruskim reformama. Zemljišna razdioba na hrvatskom području nije bila predmet historiografske pažnje, a ni u geografiji nije bila adekvatno i sveobuhvatno obrađena. Određena iskustva mogu se ipak preuzeti, posebno nakon što se nadopune iskustvom istraživanja iz drugih europskih zemalja. Vrijedno je uporište budućih istraživanja studija slovenskoga geografa Svetozara Ilešića o zemljišnoj razdiobi u Sloveniji, ali je kod nje vidljiv nedostatak interesa za praćenjem povijesnog razvitka tih pojava.³⁷ Jedino se uporište u hrvatskoj historiografiji može pronaći u medievističkim istraživanjima srednjovjekovne Hrvatske (današnje dalmatinske unutrašnjosti).³⁸ Čak i u tim studijama od pojmova zemljišne razdiobe jedino se spominju podvornice (istovjetne s Ilešićevim zavrtnicama). Taj ključni pojam prvi je raščlanio Miho Barada istražujući starohrvatsku seosku zajednicu. Prema našem mišljenju taj je pojam vezan za model zemljišne razdiobe obično nazivan *infield-outfield system*.

Barada je starohrvatsku seosku zajednicu³⁹ prikazivao kroz tri sastavnice koje je promatrao kao pravno-sociološke pojmove, ali je bio svjestan da su ti pojmovi imali i svoje konkretno zemljišno obličje. Prva od tih triju sastavnica bile su **općine** koje su obuhvaćale nepodijeljene dijelove sela, ponajprije ispasišta i gajevi, putovi i vode itd. koji se zajednički iskorištavaju i njima se zajednički gospodari, oni su društvena svojina sela. Druga je komponenta **rodbinsko-dvorna zajednica** koja se sastojala od dvorišta sa stambenim i gospodarskim zgradama i susjednima sâdom (vrtom) i podvornicama. Između njih nalazile su se **plemenštine vrvne** koje su obuhvaćale zemljišta nastala matičnom diobom i kasnijim diobama (dijelova dotad općinskog zemljišta) po tom pravu. Nažalost, izgleda da Baradi nisu bile dostupne ni poznate studije (primjerice francuske, njemačke ili slovenske)

³⁵ R. A. French, The three-field system of 16th-century Lithuania, *Agricultural History Review*, vol. 18, Exeter 1970., str. 106-125; Michiel Confino, L'assolement triennal, le domaine seigneurial et la communauté rurale, *Cahiers du monde russe et soviétique*, vol. 10, br. 2, Paris 1969., str. 161-218; Rimac, *Selo Cetinske krajine*, str. 28-40.

³⁶ Isto je vidljivo iz vizualne usporedbe objavljenih katastarskih planova Vukovarskog vlastelinstva iz prve polovice 18. stoljeća s onima s kraja tog stoljeća: Stjepan Sršen, *Vukovar i okolna mjesta na starim kartama*, Osijek 1998.; Ružica Marić (ur.), *Vukovarsko vlastelinstvo na starim kartama iz 1733. godine*, Vukovar 2006.

³⁷ Ilešić, *Sistemi*.

³⁸ Za bibliografiju o povijesti poljoprivrede u Hrvatskoj u srednjem vijeku vidi: Lovorka Čoralić, Literatura o agrarno-proizvodnim odnosima u Dalmaciji, *Historijski zbornik*, sv. XLIV, Zagreb 1991., str. 211-232.

³⁹ Barada, *Starohrvatska seoska zajednica*.

koje su katastarske izvore 18. stoljeća retrogradno raščlanjivale radi proučavanja srednjovjekovne zemljišne razdiobe. Istočnoslavensko je pojmovlje vezano za zemljišnu razdiobu dovoljno jezično slično starohrvatskom da se u Baradinu modelu starohrvatske seoske zajednice prepozna zemljišna razdioba *infield-outfield systema* (podvornice=*infield*, plemenštine vrvne=*outfield*).⁴⁰

Neovisno o tome koliko prihvatimo Baradin model starohrvatske seoske zajednice i njegova pojedina tumačenja, neki elementi takve zemljišne razdiobe (*infield-outfield system*) postali su osnovom zemljišnih odnosa u zaleđu kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih gradova. Svaki se ždrijeb na starohrvatskom zaleđu Zadra i Šibenika⁴¹ sastojao od dvornog mjesta, vrta i podvornice, ostalih obradivih zemalja i prava na korištenje zajedničkih seoskih resursa (općine). U većini se slučajeva granice takvog ždrijeba nisu ni mogle iskazati pa se iskazuju granice sela. To je ujedno bio odraz prava koje je svaki ždrijeb donosio vlasniku/korisniku na korištenje seoskog/općinskog zemljišta, a to je pravo bilo omeđeno istovjetnim pravima susjednih sela/općina. Veličina ždrijeba varirala je jednako kao i površina podvornice koja mu je pripadala, ali na zadarskom području ustalila se na 30-32 gonjaja (7,11 do 7,58 ha) od čega 4 gonjaja podvornice (0,94 ha). Broj ždrjebova u nekom selu/vlastelinstvu podrazumijevao je jednak broj podvornica.⁴² Nije nam zasada poznat ni jedan spomen razlika u obradi podvornica i ostalog zemljišta, ali je posve jasno da su one bile najintenzivnije obrađivano zemljište s posebnom namjenom i pravnim položajem.⁴³ Kasnosrednjovjekovna vrela pokazuju da je zadarsko zaleđe stalno imalo nedostatak radne snage i da je uvijek bilo nenaseljenih ždrjebova, tako da je tada vjerojatno postojala mala potreba za krčenjem zemljišta i stvaranjem novih ždrjebova (čemu su na putu stajala i vlastelinska prava na općinsko zemljište, npr. gaj). Ipak sasvim je jasno da je stvaranje novog ždrijeba podrazumijevalo i stvaranje nove podvornice. Nažalost, za Cetinsku krajinu postoji nemjerljivo manje srednjovjekovnih izvora pa znamo vrlo malo o tamošnjoj srednjovjekovnoj zemljišnoj razdiobi i zemljišnim odnosima. Retrogradna raščlamba mletačkog katastra poslužiti će nam da vidimo koliko je prežitaka te zemljišne razdiobe ostalo do početka 18. stoljeća. Nadamo se da će to prokrčiti put budućim istraživanjima koja će razjasniti i stariji razvoj tih pojava.

⁴⁰ Rimac, *Selo Cetinske krajine*, str. 33-41.

⁴¹ Tomislav Raukar, *Zadar u XV stoljeću. Ekonomski odnosi i društveni razvoj*, Zagreb 1977., str. 151-196; Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb 1995., str. 55-173.

⁴² Nikola Jakšić, *Zemunik: srednjovjekovni zadarski kaštel i turska kasaba*, Split 1997., str. 32-36.

⁴³ Kolanović, *Šibenik*, str. 133-141.

PORIJEKLO STANOVNIŠTVA VOJNIĆA I RAKIĆANA

Prve konkretnije spoznaje o selu Vojnić doznajemo iz osmanskih izvora. U objavljenim osmanskim izvorima selo Vojnić spominje se pod imenom Dobro Polje. Tako je u defteru Kliškog sandžaka iz 1550. godine u tome selu nahije Sinj upisan džemat kneza Mihovila, sina Radoja Vojihnića. Vojihnić, odnosno Vojnić poslije je postalo i ime sela, a moglo bi ukazivati na vezu sa srednjovjekovnim livanjskim plemićkim rodом Vojihnića⁴⁴ ili, što je vjerojatnije, na porijeklo od cetinskih Vlaha, među kojima se 1436. spominjao Vukac Vojinović.⁴⁵ Te godine u selu su bile 23 kuće vlaha koji su plaćali filuriju od 150 akči po kući, a među njima je bio i Hasan, sin Mehmedov.⁴⁶ Od nama zanimljivih susjednih mjesta spominje se i selo Kri-

⁴⁴ Pavao Anđelić, Povelja kralja Dabiše Čubranovićima i velikaški rod Hlivnjana, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Arheologija*, N. S., sv. 38, Sarajevo 1983., str. 133-143; Ivan Jurković, Vrhrički i hlivanjski plemeniti rod Čubranića do sredine 15. stoljeća. Njihov društveni položaj, prostorni smještaj, posjedi i gospodarska moć, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 24, Zagreb 2006., str. 25-69.

⁴⁵ Radoslav Lopašić, *Bihać i Bihaćka krajina: mjestopisne i povijesne crtice*, Zagreb 1890., str. 296-298.

⁴⁶ Fehim Dž. Spaho – Ahmed Aličić, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, Sarajevo 2007., str. 92-94: "Selo Dobro Polje, pripada Sinju. Zemlje u spomenutom selu su bile upisane kao čifluk u posjedu bosanskog alajbega Džafer-bega i njegovih bratića Sulejmana i Husejna uz zakup od 200 akči na ime resmi čifluka. Do danas su obrađene od strane Vlaha koje su davale u zakup. Sada kada je počelo popisivanje vilajeta izašli su vještaci na spomenuto mjesto, ispitali stvar i konstatovali sljedeće. Ni spomenuti alajbeg ni njegovi bratići na spomenutoj zemlji nemaju kuća niti obavljaju bilo kakve poslove. Kako je to u sumarnom carskom defteru bilo upisano kao čifluk, to su oni bili posjednici. Međutim, prema šerijatskim i zakonskim propisima kada je neko mjesto prazno ili zapušteno tri godine treba ga oživjeti. Ako se pojave dva tražioca, dat će se onome ko ponudi veću tapijsku pristojbu. Pojavio se tražilac sa tapijskom pristojbom od 10.000 akči. To je knez Mihovil, sin Radoja Vojihnića sa nekim nomadima, pa pošto su se oni obvezali da će preuzeti navedenu zemlju, uzeta je tapijska pristojba, te je to zemljište upisano na spomenute. Tako je utvrđeno i u novom defteru.

Džemat kneza Mihovila, sina Radoja Vojihnića

Radoslav, sin Janka
Ivan, sin Vukosava
Marko, sin Ivka
Radoje, sin Radmana
Juraj, sin Pavka
Nikola, sin Radelje
Matej, sin Radelje
Pavle, sin Radoja
Pavle, sin Petra
Luka, sin Milana
Juraj, sin Milana
Ivan, sin Stepana

Vukoje, sin Stepana
Grgur, sin Dragića
Milosav, sin Ivaniša
Luka, sin Mateja
Ivan, sin Petra
Hasan, sin Mehmeda
Grgur, sin Vukića
Miloš, sin Dragića
Stepan, sin Martina
Jakov, sin Radelje
Grgur, sin Stepana

Kuća: 23 /omissis/ po 150"

vača Baba s 10 naseljenih kuća vlaha koji su također plaćali 150 akči filurije.⁴⁷ U drugom objavljenom defteru, onomu iz 1604. godine, također se spominje selo Dobro Polje koje pripada Sinju i Cetini. Prva je navedena baština ona kneza Vuka, sina Mihovila, posve vjerojatno sina kneza Mihovila iz 1550. godine. Osim njegova imena, na kontinuitet imena upućuju i imena još nekoliko nositelja baštine koja su ostala ista kao 1550. godine. Broj baština povećao se na 31, od kojih je 28 plaćalo iznos od 200 akči, 2 od 100 akči (među njima i Memi, sin Omerov na baštini Grgura, sina Radovca) i 1 od 80 akči. Osim toga, u selu se tada spominje i vinograd koji obrađuju Martin, Bartol, Jurica, Nikola i Luka koji stanuju u hercegovačkom sandžaku.⁴⁸

⁴⁷ Fehim Dž. Spaho, Jedan turski popis Sinja i Vrljke iz 1604. godine, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, sv. 12, Zagreb 1985., str. 406: "Mezra Krivača Baba, u blizini sela Dobro Polje, pripada Sinju. Ustanovljeno je jasno da su navedena mezra i Vlasi hajmani koji stanuju na toj mezri bili izvan deftera. Na osnovu časnog fermana u novi defter popisani su na filuriju.

Radoje, sin Milenkov	Poljan, sin Vukičin
Dragić, sin Vuličićev	Radosav, sin Pavičićev
Vuk, sin Vukčićev	Miloš, sin Ivanov
Bali, sin /nepročitano/	Radosav, sin Grgurev
Niko, sin Martinov	Miloš, sin Mihovilov
Kuća: 10 po 150, filurijska pristojba	1.500
Polovica baduhave i prihod od nomada	202
Svega:	1.703"

⁴⁸ Fehim Dž. Spaho, Jedan turski popis Sinja i Vrljke iz 1604. godine, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, sv. 12, Zagreb 1985., str. 21-120:

"Selo Dobro Polje, pripada Sinju i Cetini

Baština kneza Vuka, s. Mihovila	Baština Grubiše, s. Martina, 80	Baština Pavela, s. Ivana
Baština Marka, s. Ivka	Baština Radoja, s. Radmana	Baština Mihovila, s. Jurja
Baština Nikole, s. Radoja,	Baština Bartola, s. Tome	Baština Ivana, s. Pavla
drži je Luka, s. Grubiše	Baština Nikole, s. Martina	Baština drugog Mihovila, s. Jurja
Baština Matije, s. Pavela	Baština Vukše, s. Bogoja	Baština Andrije, s. Grgura
drži je on sam	Baština Miloša, s. Dragića	Baština Stipana, s. Martina
Baština Vukmana, s. Ivana,	Baština Ivana, s. Radule	Baština Filipa, s. Martina
drži je Jurica, s. Ivana	Baština Andrije, s. Jurja,	Baština Vukdraga, s. Stipana
Baština Milosava, s. Ivaniša	drži je on sam	Baština Luke, s. Stipana
Baština Petra, s. Pavka	Baština Radoja, s. Radosava,	Baština Jurja, s. Marka
Baština Dujma, s. Bartola,	drži je Nikola, s. Ivana	
drži je njegov sin Toma	Baština Grgura, s. Radovca,	
Baština Mihovila, s. Ivana	drži je Memi, s. Omera, 100	
Baština Jurja, s. Ivana		
Baština Jurja, s. Radosava		

Vinogradi Martina, i Bartola, i Jurice, i Nikole i Luke, stanuju u Hercegovačkom sandžaku, plaćaju ušur vlasniku koji je u selo Dobro Polje, 40.

Prihod: od nomada, baduhava, taksa na udaju, poljačina i tapijska pristojba na zemin: 80

Kuća: 28 po 200, 2 po 100, 1 po 80

Ušur od šire: 40

Svega: 6000"

Kako se u ovom defteru (odnosno njegovu objavljenom dijelu) ne spominje više selo Krivača Baba, a ni selo Gardun na području kojeg se nalazilo to nestalo selo, po svoj prilici riječ je o tamošnjim stanovnicima. Odnosno istočno od Dobrog Polja, tj. Vojnića bila je granica kliškog i hercegovačkog sandžaka, a ne, kako se može još i danas naći na povijesnim zemljovidima, na području Zadvarja. U obama popisima imenski sustav bio je miješan između svetačkih i narodnih imena.

Kako je u mletačkom osvajanju Nove stečevine došlo do gotovo potpune izmjene stanovništva Cetinske krajine, pretpostavljalo se da je kontinuitet bio prekinut. Iako se teško može osporiti zaključak da je Cetinska krajina primila između 90 i 95 % novog stanovništva, starosjedilačko stanovništvo nije u potpunosti nestalo niti su odmah prekinute sve veze sa starim zavičajem.⁴⁹ U velikom se dijelu investitura dodijeljenih koloniziranim "Morlacima" tijekom Morejskog rata u Cetinskoj krajini spominje ime vlasnika iz osmanskog razdoblja. Zemljišna razdioba iz osmanskog vremena preživjela je tu kolonizaciju i još je vidljiva iz mletačkih katastara Nove stečevine.

Prema nedatiranom popisu kuća s područja koje su pastorizirali doseljeni ramski franjevci krajem 17. stoljeća u barjacima Šipić i Jurčević nalazilo se 25, odnosno 29 kuća.⁵⁰ Od tog popisa poslije nedostaju dvije kuće Mamića i dvije kuće Projića. Iako je područje Vojnića podijeljeno u dva barjaka, od kojih je jedan bio jezgra budućeg zaseoka Rakićani, prema prezimenima se čini da je dio Rakićana, tj. Hercegovaca bio smješten i u barjaku Jurčevića. Prema Soldinu mišljenju i sam je Jurčević bio jedan od predvodnika hercegovačkih seoba, no kako je on bio harambaša starosjedilaca u Vojniću, to nam se ne čini vjerojatnim. Bilo kako bilo, većina pripadnika barjaka Jurčević bila je starosjedilačkog porijekla. To je za članove roda Nakić sasvim sigurno, a riječ je o četirima kućanstvima 1705. godine. Nakići

⁴⁹ Josip A. Soldo, *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, knj. 1, Sinj 1995., str. 53-106.

⁵⁰ Arhiv franjevačkog samostana u Sinju, Fascikl 10., Svezak IV, br. 8a: "U Vojinići (tj. Rakićani): Petar Šip(ić) aranbaša, Ivan Kovač, Jure Zalić, Ivan Kovač, Loko Bešljić, Martin Karstić, Jure Bešljić, Martin Bešlić, Marko Jerković, Mate Matiašević, Andria Boić, Petar Čulumović, Marko Lipotić, Mati Barkić, Ivan Lipotić, Petar Šušnjar, Raničić, Petar Jurko, Mijo Botica, Gargo Vukasović, Gargo Budić, Martin Cvitanović, Križan Bacelj, Križan Bešlić, Stipan Idžaković (nu(mer)o di case 25)»

"U barjaku Jurče (tj. Vojnić): Bože Mamić, Ilija Mamić, Mijo Mamić, Gargur Vudrag, Zec, Mijo Šiljić, Ivan Ćosić, Mijo Varivodić, Stipan Projić, Gargur Projić, Jozip Terzić, Gašpar, Marko Liščnić, Starac Terzija, Ivan Bajić, Ledić Ivan, Marko Projić, Frane Projić, Janko Bilonić, Antona Kundid, Šimun Golobog, Rudanović Martin, Barno Biačić, Mijovio Nakić, Did Nakić, Ivan Džaperović, Vento Jurčević, Ilia Jurčević, Gargo Alilović (nu(mer)o di case 29)"

su grana plemena Vojnić pa je često spominjanje pod obama prezimenima, a s obzirom na to da su oni davali kneza (džemata odnosno sela) barem od prve polovice 16. stoljeća, ne čudi da se spominju i pod prezimenom Knezović. Vrlo je vjerojatno da je i prezime Žaper također nastalo od prezimena Nakić. Starosjedilačko stanovništvo Cetine i Zagore početkom Morejskog rata prešlo je na mletačku stranu pod vodstvom harambaša, odnosno serdara Matija Nakića i Cvitka Perajice. U početku su bili sklonjeni na područje Labina i Boraje, ali su nakon informacija o pokušajima Osmanlija da ih potkupljivanjem vrate na svoj teritorij preseljeni na područje oko Skradina i Nadina.⁵¹ Sačuvan je vrlo vrijedan popis tih ljudi na području skradinske i šibenske biskupije u kojem se spominje niz prezimena koja se poslije opet spominju u Vojniću.⁵²

Najuvjerljivije zvuči popis ljudi u barjaku Marka Vlastelice u Dazlini. Tu je čak 8 porodica posve vjerojatno bilo iz Vojnića, i to: Vid Čulinović, Petar Ledenković, Cvitko, Ilija, Martin i Mijo Nakić, Grgo Vudragović te Šimun Zec.⁵³ I u ostalim se barjacima spominje niz prezimena koja se poslije nalaze u Vojniću, stoga je i za njih vjerojatno da su starosjedilačka. To su prezimena Ledenković, Terzija, Vudrag (Grgo Vudragović u barjaku Marka Klarića u Banjevcima), Mamić (Jure Mame u barjaku Marka Klarića u Velimu, Ivan Mame u barjaku Marka Klarića u Velimu), Maleš (Mate Maleš u barjaku Mije Tutića na području Velima), Jurković (Pavao Jurković u barjaku Luke Živkovića), Ljubičić, Strizirep, Bajić, Bile (možda kasniji vojnički Bilonići) itd.,⁵⁴ a zanimljivo je da se ne spominju Bašići, koji su drugdje u Cetini bili starosjedioci.

Prelazak Nakića i Perajice sa 700 porodica na mletačku stranu bio je značajan poticaj mletačkom napredovanju u Dalmaciji. Prelazak te skupine na mletačku stranu dogovoren je uz brojne uvjete koji su osigurali povlašten položaj tog stanovništva, a pogotovo predvodnika seobe, tj. roda Nakić, u odnosu na poslije doseljavane stanovnike. Njima je osigurano zadržavanje posjeda koje su zakonito držali pod Osmanlijama, oslobođenje od služenja na galijama i drugih rabota i sl. Serdaru Nakiću osiguran je prostrani zemljišni posjed, mjesečna plaća u zlatu, mjesečna količina baškota i drugo. To stanovništvo dugo se zadržalo u Ravnim kotarima i okolici Skradina te se nisu svi odlučili na povratak. Na to je sasvim sigurno utjecala mogućnost dobivanja kvalitetne zemlje u tim krajevima. Brojna skupina tih nase-

⁵¹ Boško Desnica, *Istorija kotarskih uskoka 1646-1749*, sv. 1 i 2, Beograd 1950-1951.

⁵² Stanko Bačić, *Visovački franjevci u skradinskoj biskupiji*, Split 1991., str. 229-241.

⁵³ Bačić, *Visovački franjevci*, str. 239-240.

⁵⁴ Bačić, *Visovački franjevci*, str. 229-241.

ljenika ostala je npr. u Banjevcima, Radošinovcima, oko Nadina itd. Nema-
mo jasnu predodžbu jesu li možda Cetinjani poslije naseljeni i oko Drniša,
ali čini se da jesu. Ipak, znatan dio tog stanovništva vratio se natrag te je na
području Zagore, Dicma i Cetine uglavnom moguće prepoznati o kojim je
prezimenima riječ. Osim samog proučavanja migracija, to je bitno i za pro-
učavanje povijesti krajolika, odnosno zemljišne razdiobe jer su oni zadržali
svoje integralne posjede iz osmanskog vremena. To nam pomaže i u propi-
tivanju naše hipoteze da su za vrijeme Morejskog rata novodoseljenim po-
rodicama dodjeljivani više-manje integralni posjedi posjednika iz osman-
skog vremena. Pri tome nisu sve porodice dobile cijele baštine, nego su na
jednu bivšu baštinu ili čiftluk mogle biti naseljene dvije ili više porodica. To
ipak nije mijenjalo sustav zemljišne razdiobe jer se još uvijek mogu dobro
razaznati obrisi dotadašnjih baština. Te baštine bile su, izgleda, ujednačene
površine na području cijele Cetinske krajine, a raščlamba te pojave na po-
dručju Vojnića omogućit će nam zanimljiv uvid u tu pojavu.

ZEMLJIŠNA RAZDIOBA NA PODRUČJU VOJNIĆA

Pojavu grupiranja veličina imanja oko “okruglih” brojeva uočili smo još
u Ravnim kotarima na mletačkom katastru iz 1706. godine. Ondje je pro-
sječna površina posjeda bila oko 20 padovanskih kampa. Ta se pojava mo-
gla uočiti širom Zadarskog okružja, a čini se da bi mogla potjecati od veli-
čine ždrijeba kojim se u srednjovjekovnoj Hrvatskoj mjerila standardna ve-
ličina seoskog imanja. Srednjovjekovni (zadarski) ždrijeb sastojao se od 30
do 32 gonjaja obradive zemlje, što je iznosilo od 7,11 do 7,58 ha.⁵⁵ Preraču-
nano u mletačke mjere 18. stoljeća, to čini između 19 ½ i 20 ¾ padovanskih
kampa. Na području sela Škabrnja, Ambar i Prkos 1706. godine većina po-
sjeda bila je te veličine ili je nastala dijeljenjem, odnosno spajanjem takvih
posjeda. Slično je bilo i u drugim ravnokotarskim selima, a dodatna je vri-
jednost raščlambe zemljišne razdiobe u tome što se iz nje mogu razaznati
granice srednjovjekovnih sela. Srednjovjekovna naselja Kamenjane, Tršci,
Lemeševo Hrašće, Radobudići, Učitelja Vas, Podberjane i Starovšane mogu
se posve precizno ubicirati na mletačkom katastru iz 1706. godine. Unutar
njih raspoznaju se ždrjebovi iz predosmanskog doba, i to unatoč naoko do-
sta kaotičnoj raspodjeli posjeda između samih “Morlaka” koja je posljedica
“grabljenja” posjeda u velikome “morlačkom” ustanku 1683. godine. Nešto
se teže ti ždrjebovi razaznaju samo u Tršcima (Prkosu), i to zato što je dio

⁵⁵ Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, str. 166-171.

tog sela pripao Galovcu, čiji katastar iz 1706. godine nije sačuvan u cijelosti pa ga se ne može ni upotrijebiti za raščlambu zemljišne razdiobe. Cijeli ždrjebovi prepoznaju se u posjedima Ilije Jurkovića (20:2:20 kampa) i Tome Marića iz Zemunika (20:3:26 kampa), ali i u drugim posjedima koji pripadaju većim cjelinama. Tako se vidi da je harambaša Antona Vujević ustvari posjedovao 7 ždrjebova (141:2:14 kampa), Petar Ivković zvani Čalić 5 ždrjebova (108:3:64 kampa), Luka Vuković (96:2:142 kampa) s Antom Kornercem (6:3:22 kampa) također 5 ždrjebova itd. Jednim je dijelom taj dio Ravnih kotara naseljen Cetinjanima (serdar Perajica) i Zagorcima (serdar Nakić). Nakon njihova prelaska (3000 duša) na mletačku stranu bili su preseľeni pod Nadin (što zapravo znači u Ravne kotare). Znatno veći broj duša zabilježen 1692. godine u popisu stanovništva ninske biskupije od broja stanovništva zabilježena 1706. godine u mletačkom katastru posljedica je povratka dijela tog stanovništva natrag u Cetinu i Zagoru. Mnogi su ipak ostali privučeni prostranim posjedima koje su tu uspjeli zauzeti, a dio se rodova podijelio između novog i starog zavičaja.⁵⁶

Izgleda da naziv Ždri(je)b nije ostao u upotrebi za vrijeme osmanske vlasti u zadarskom zaleđu, a vjerojatno je zamijenjen nazivom baština. Ako je tako, i sama jezična promjena nešto govori o zemljišnim odnosima. Dok naziv ždrijeb označava (promjenljiv) posjed dobiven ždrijebanjem u diobi seoskog zemljišta, naziv baština govori o nasljednosti tog posjeda. Rano-srednjovjekovna dioba seoskog zemljišta u osmansko doba izgubila je čak i mjesto u sjećanju.

Još po završetku Kandijskog rata, a prije određivanja granične crte, mletačke vlasti u Ravnim su kotarima dale nekoliko desetaka investitura zaslužnim pojedincima među "morlačkim" vođama, zadarskim patricijima te mletačkim časnicima i dužnosnicima. Te investiture davane su na okrugle površine od 100, 200, 300 i 400 padovanskih kampa.⁵⁷ Ako razmotrimo mogućnost da je površina jednog ždrijeba preživjela kao jedinica mjere seoskih imanja, onda je zapravo bila riječ o dodjeli 5, 10, 15 ili 20 ždrjebova. Taj kontinuitet podupire činjenica da se pri dodjeli tih investitura spominju bivši osmanski vlasnici tih zemljišnih kompleksa. Njihovi su posjedi integralno predavani novim uživateljima, pa se može zaključiti da su mletačke vlasti itekako imale uvid u posjedovnu strukturu na dotad osmanskom području. To potvrđuju i brojne investiture iz razdoblja Morejskog rata u koji-

⁵⁶ Marko Rimac – Goran Mladineo, *Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine, Drugi dio: Srednji kotar*, Zadar 2009., str. 11-14, 21-25 i 124-135.

⁵⁷ Desnica, *Istorija*.

ma se također spominju bivši osmanski vlasnici pojedinih zemljišnih cjelina koje se daju novim uživateljima.⁵⁸

Već smo spominjali dodjelu zemlje Poljičanima na Gardunu.⁵⁹ Generalni providur Alessandro Molin dodijelio je 1690. porodicama iz Donjeg Doca pod vodstvom harambaše Stazića i porodicama iz Srijana pod vodstvom harambaše Žuljevića imanja koja su se prostirala na području Garduna, Krivače i Vedrina. Njima su dodijeljene zemlje dotadašnjih osmanskih aga tako da je svakom nadarbeniku dano po 25 ili po 12 padovanskih kampa. Iz toga je odmah bilo indikativno da je u osmansko doba na području Cetine prosječna veličina jednog seljačkog imanja mogla biti oko 25 padovanskih kampa.

Sličnu smo veličinu dodjele zemlje sretali i u drugim investiturama na području Cetinske krajine za Morejskog rata. Većina većih investitura kretala se blizu okrugle površine od 25 ili 30 padovanskih kampa, odnosno oko umnožaka tih površina. Manji posjedi skupno su dosežali istu prosječnu površinu. Dodatnu pravilnost primijetili smo u investiturama s početka naseljavanja Cetinske krajine u kojima je dodjeljivano točno 8 padovanskih kampa. S obzirom na te pravilnosti bilo nam je još zanimljivije sresti se s takvim pravilnim cjelinama i u pojedinim selima Cetinske krajine. Vojnić kao selo koje je zadržalo većinu starosjedilačkog stanovništva, a time posve sigurno i dotadašnju zemljišnu raspodjelu, sjajan je primjer za uočavanje i raščlambu osobina te zemljišne raspodjele. Područje sela Vojnić podijeljeno je doduše na barjake Jurčević i Šipić, odnosno starosjedioce i doseljenike, ali upravo nam ta činjenica omogućava dodatne komparacije. Osnovna podjela na baštine od oko 25 padovanskih kampa s podvornicama veličine 8 do 9 kampa potvrđuje se kod većine stanovništva u Vojniću bez obzira na starosjedilačko ili doseljeničko porijeklo. Pri tome postoje porodice koje drže točno jednu baštinu, ali i one koje drže točno pola ili one koje su podijelile dvije baštine na tri nejednaka dijela i slično. Kod svih se prepoznaju čestice koje čine dio baštine određen za podvornicu, neposredno uz kuće, ali i u dvije dionice u središtu naselja. Drugu skupinu čine one porodice koje posjeduju samo čestice predviđene za podvornicu, odnosno točno 8 do 9 kampa. Tu zapravo spadaju i one porodice koje imaju samo pola podvornice ili čak i manje od toga, tako da dvije ili više porodica posjeduju točno jednu podvornicu od 8 do 9 kampa. Te sačuvane zemljišne strukture dragocjen su trag ne samo za veličinu baština nego i za njihov izgled i sa-

⁵⁸ Primjere se može potražiti u Soldo, *Sinjska krajina* i Karlo Kosor, *Povijest Drniške krajine*, Split 1995.

⁵⁹ Rimac –Mladineo, *Zadarsko okružje*, str. 23.

stav. Pravilnost koju smo uočili na području starosjedilačko-doseljeničkog Vojnića omogućit će, nadamo se, proučavanje zemljišnih struktura i u manje pravilnim “čisto” doseljeničkim selima Cetinske krajine.

Kao što je već rečeno, stanovništvo Jurčevićeva barjaka bilo je najvećim dijelom starosjedilačko. Naselje je bilo koncentrirano na području sjeveroistočno od podvornica iznad crkve svetog Jure s pojedinačnim kućama raštrkanim dalje na sjeverozapad, a postojala je i izdvojena skupina kuća na krajnjem zapadu sela ispod brda Trapošnik.

VELIČINA BAŠTINA (ŽDRJEBOVA):

Već smo spominjali da se baštine (ždrjebovi) na području Cetinske krajine grupiraju površinom na oko 25 padovanskih kampa. U Vojniću se to potvrdilo gotovo u potpunosti. Odstupanja su najvjerojatnije posljedica toga što je od sela odcijepljeno područje na jugoistoku na kojem su naseljeni Rakićani iz barjaka harambaše Šipića. Unatoč tomu ostaju samo dvije nepotpune baštine u selu (Knezovići i Jure Bjališić). Spojivši pojedine posjednike prema diobenim odnosima (retrogradna analiza katastra), dobivaju se cjeline sastavljene od jedne, dviju, triju ili četiriju baština (ždrjebova) veličine između 25 i 26 kampa.⁶⁰

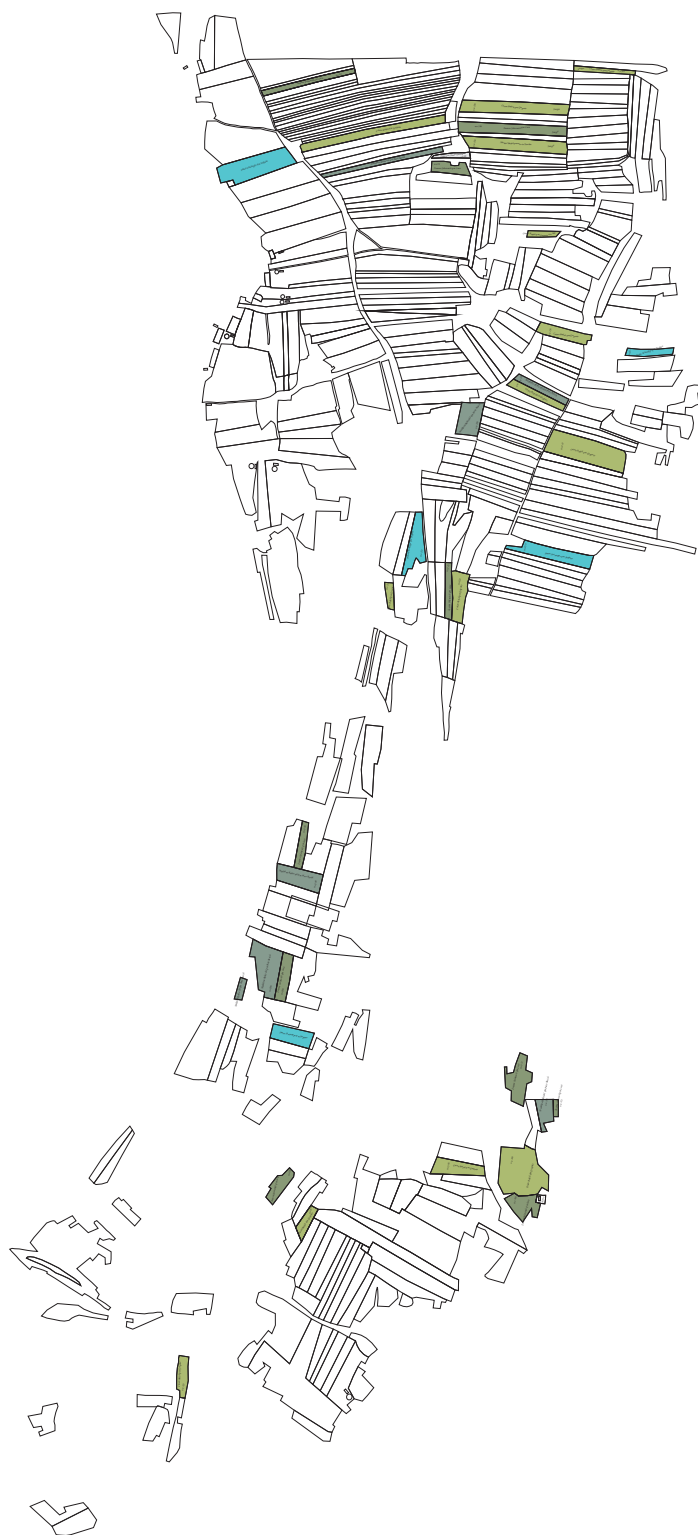
Samo dvojica posjednika imaju točno jednu baštinu (Stipan Projić i Ilija Ljubičić). Četiri su baštine (ždrijeba) podijeljene svaka točno između dvojice posjednika (Marko Lišnjić i Gašpar Ovalić, Mijo i Ivan Nakić, Mate Projić i Frane Anić, te Martin i Ante Ljubičić). Tih šest baština (ždrjebova) činili su osnovu za prepoznavanje ostalih 15-ak nepravilnije dijeljenih i poslije nastalih baština (ždrjebova). To su najpouzdaniji dokazi o sačuvanosti veličine baštine (ždrijeba) iz ranijih vremena. Osim veličine baštine (ždrijeba), sjajan je dokaz i činjenica da ti posjednici uglavnom posjeduju točno po 13 čestica. Neki od njih samo prividno odskaču. Tako Ante i Ilija Ljubičić imaju zajedno 26 čestica, tj. dvaput po 13. Mijo i Ivan Nakić imaju po 10 i 11 čestica, ali te su čestice smještene na 13 lokacija. Jedina iznimka je Stipan Projić koji ima 16 čestica, djelomično zbog preuzimanja čestice 353 od odseljenog Frane Udovičića. U taj se obrazac djelomično uklapaju Cvitko i Mate Knezović koji imaju točno 13 čestica i samo 21 kamp zemlje zato što im je dio zemlje očito oduzet. Iznimku na razini cijelog sela čini posjed Jozipa i Petra Terzića koji su zajedno držali 26 kampa zemlje, odnosno točno

⁶⁰ HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. “Mape Grimani”. Karta br. 490 - Vojnić 1705.

jednu baštinu. Ta je baština bila okupljena na jednome mjestu uz rub središnjeg dijela sela. Zbog toga Terzići nisu imali čestice izmiješane u dionicama s ostalim seljanima, nego su imali izdvojen posjed.

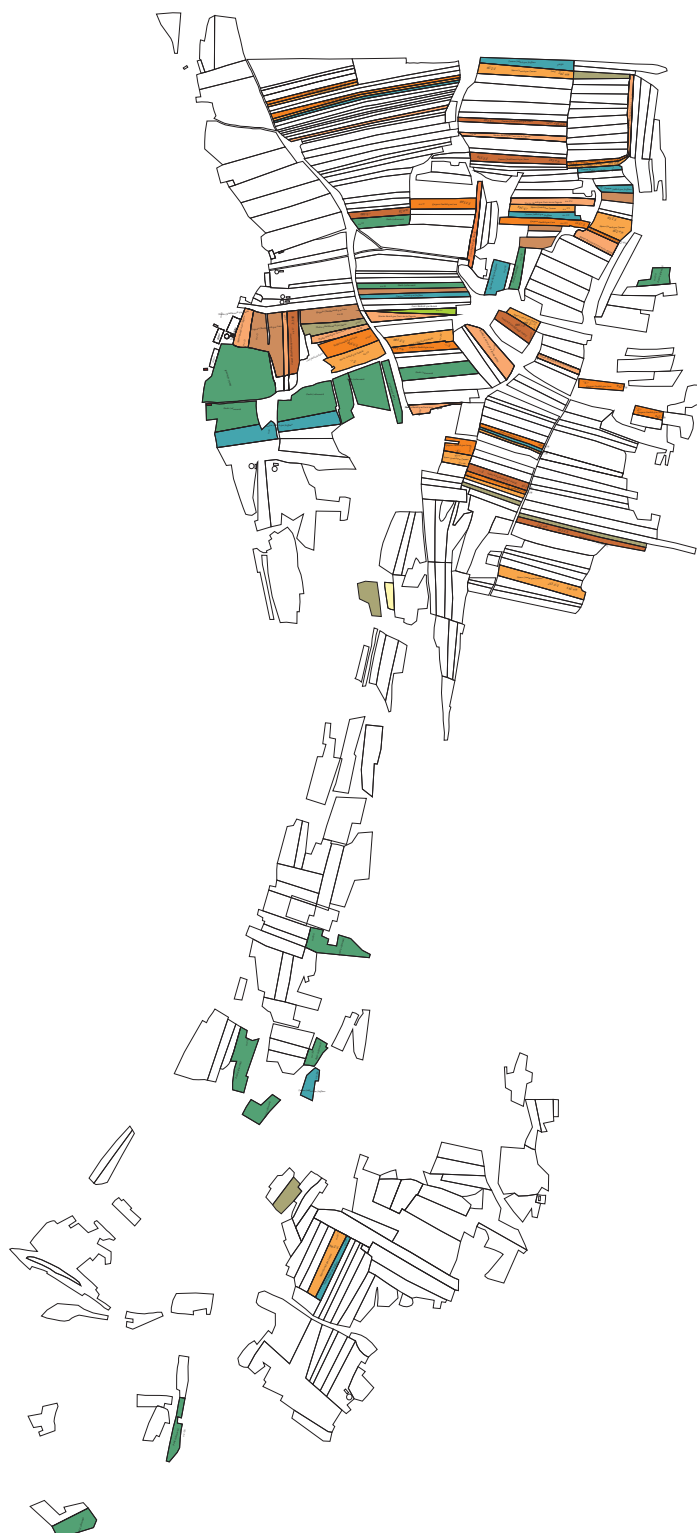
Jednako se tako djelomično u taj obrazac uklapaju dvije skupine posjednika koji su podijelili dvije, odnosno tri baštine na nejednake dijelove. Prva, u kojoj su Šimun Strizirep, Križan Bajić, Ivan Sedlarević i Manda Bašić, očiti su diljenici koji su zajedno posjedovali 50 kampa zemlje ili točno dvije baštine u četirima nejednakim dijelovima. Bilonić i Bajić k tome su imali točno po 13 čestica, a spajanjem susjednih čestica Sedlarevića i Bašić može se od njihovih 17 čestica dobiti 13. Očito je opet riječ o pravilnim baštinama (ždrjebovima). Drugu skupinu posjednika koji su u diobenoj zajednici s cjelovitom baštinom Lišnjića i Ovalića čine Mate, Grgo i Ivan Čuldinović, Mate Bašić iz Zagore, Ivan Sablijić i Pavao Ledenko. Svi skupa posjeduju 103 i pol kampa zemlje ili četiri baštine (ždrijeba). Već je rečeno da jednu baštinu (ždrijeb) drže Lišnjić i Ovalić, a ostala su tri drugi vlasnici podijelili u nejednake dijelove. Najviše je dobio Ledenko (31 kamp), a ostali su dobili od 6 do 12 kampa. Ledenkova zemlja nalazila se najvećim dijelom kompaktno grupirana ispod njegovih kuća, a čestice ostalih vlasnika bile su više disperzirane. Sablijić i Bašić imali su k tomu točno po 13 čestica, a na isti se broj moglo svesti i 15 čestica Pavla Ledenka ako se spoje neke njegove susjedne čestice. Čuldinovići su imali po 6 ili 7 čestica, što se opet djelomično poklapa.

Ostaju nam dvije skupine posjednika koji su diljenici od 3 odnosno 4 baštine. Prvu skupinu čine tri kuće Jurčevića, čauš Ilija Mamić, Grgo Majić i Mijo Šiljić. Oni su zajedno posjedovali 107 kampa zemlje ili 4 baštine. Moguće je da su neke njihove čestice bile dijelovi drugih baština jer se prosječna veličina tih četiriju baština od gotovo 27 kampa izdvaja u odnosu na ostale u selu. Broj njihovih čestica na prvi pogled ne pokazuje pravilnost jer nitko od posjednika nema 13 čestica. Ipak se zbroj čestica Mamića, Majića i Šiljića spajanjem njihovih susjednih čestica dâ svesti na 26. I zbor čestica triju Jurčevića dâ se "nategnuti" s 38 na 26. To bi značilo da su te baštine ipak izvorne. To potvrđuje i zbroj površine čestica podvornica koje ti posjednici drže u središnjem/najstarijem dijelu sela, a koji čini 8 i pol kampa, što bi bila površina podvornica unutar jedne baštine. Drugu skupinu čine najzapadnije kuće posjednika Ante Grubišića, Ivana Maleševića, Petra Župarića i Grge Vudraga te Mijo Varivodić i Šimun Strizirep. Oni zajedno drže 77 kampa zemlje ili 3 baštine (ždrijeba). Broj njihovih čestica nismo uspjeli svesti na broj 13, što znači da smo pogriješili u rekonstrukciji diobenih odnosa ili da se oni naprosto i nisu uklapali u navedenu shemu (zbog toga što se nalaze na poslije iskrčenu području ili slično).

Prilog 7 – Posjedi Janka Bilanića, Križana Bojića, Mande Bašić i Ivana Sedlarevića čine zajedno dvije baštine. Jedna od baština je izvorna, a druga je nastala kasnijim krčenjem za zapadu sela.⁶¹

⁶¹ HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. "Mape Grimani". Karta br. 490 - Vojnić 1705.

Prilog 8 – Posjedi Marka Lišnjica, Gašpara Ovalića, Mate Čuldinovića, Grga Čuldinovića, Ivana Čuldinovića, Mate Bašića iz Zagore, Ivana Sabljica i Pavla Ledenkovića. Zajedno čine 4 baštine (ždrijeba).⁶²

⁶² HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. "Mape Grimani". Karta br. 490 - Vojnić 1705.

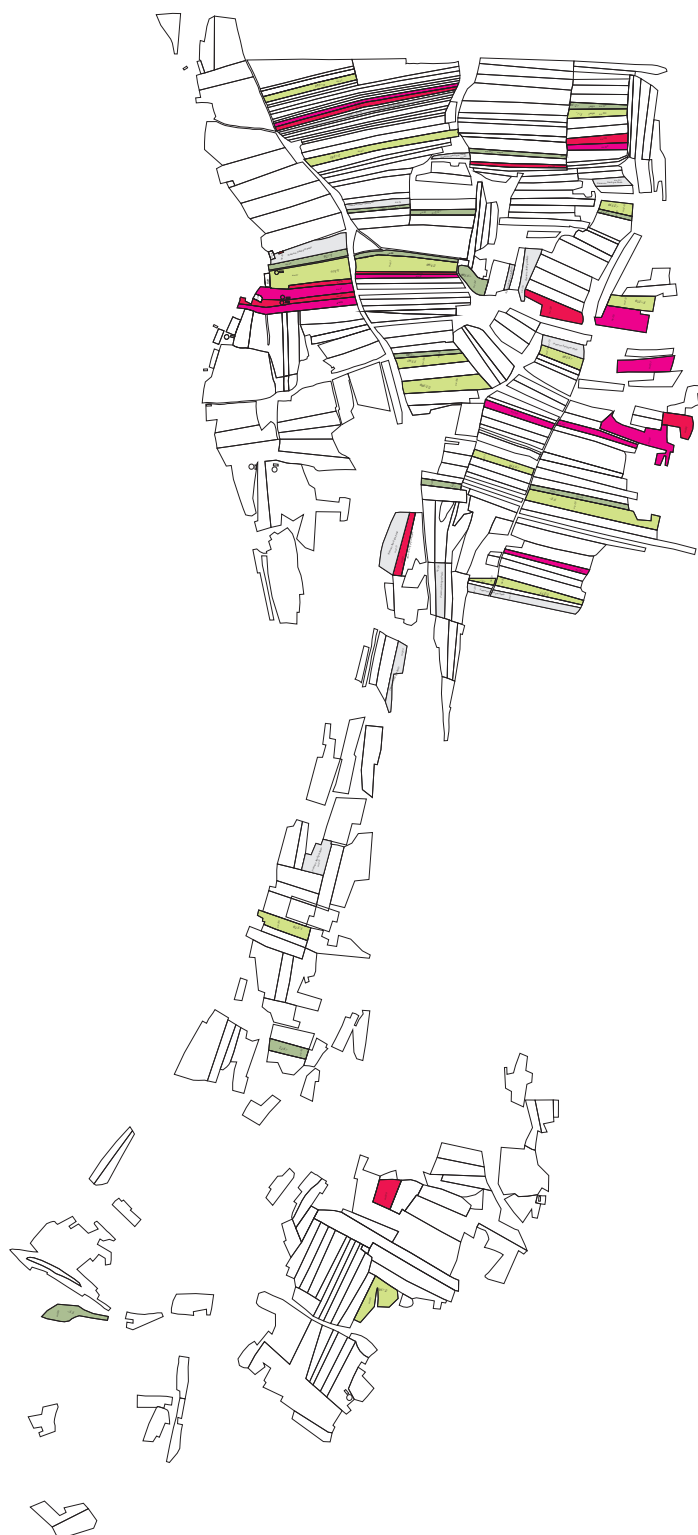
Prilog 9 – Posjedi harambaše Jure Jurčevića, Filipa Jurčevića, Vida Jurčevića, Ilije Mamića, Grgura Majića, Jozipa Terzića i Petra Terzića čine zajedno 4 baštine (ždrijeba).⁶³

⁶³ HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. "Mape Grimani". Karta br. 490 - Vojnić 1705.

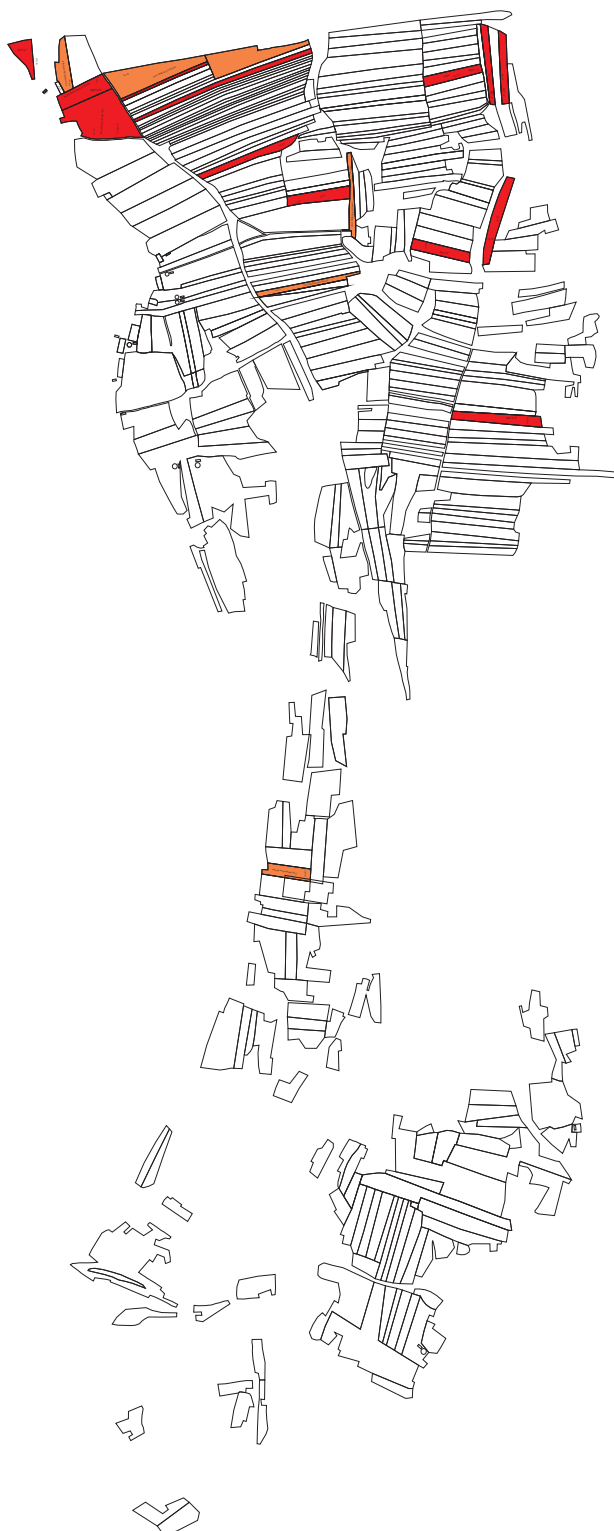
Prilog 10 – Posjedi Ante Grubišića, Grga Vudraga, Petra Župarića, Ivana Maleševića, Mije Varivodića i Šimuna Strizirepa činili su tri baštine (ždrijeba).⁶⁴

⁶⁴ HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. "Mape Grimani". Karta br. 490 - Vojnić 1705.

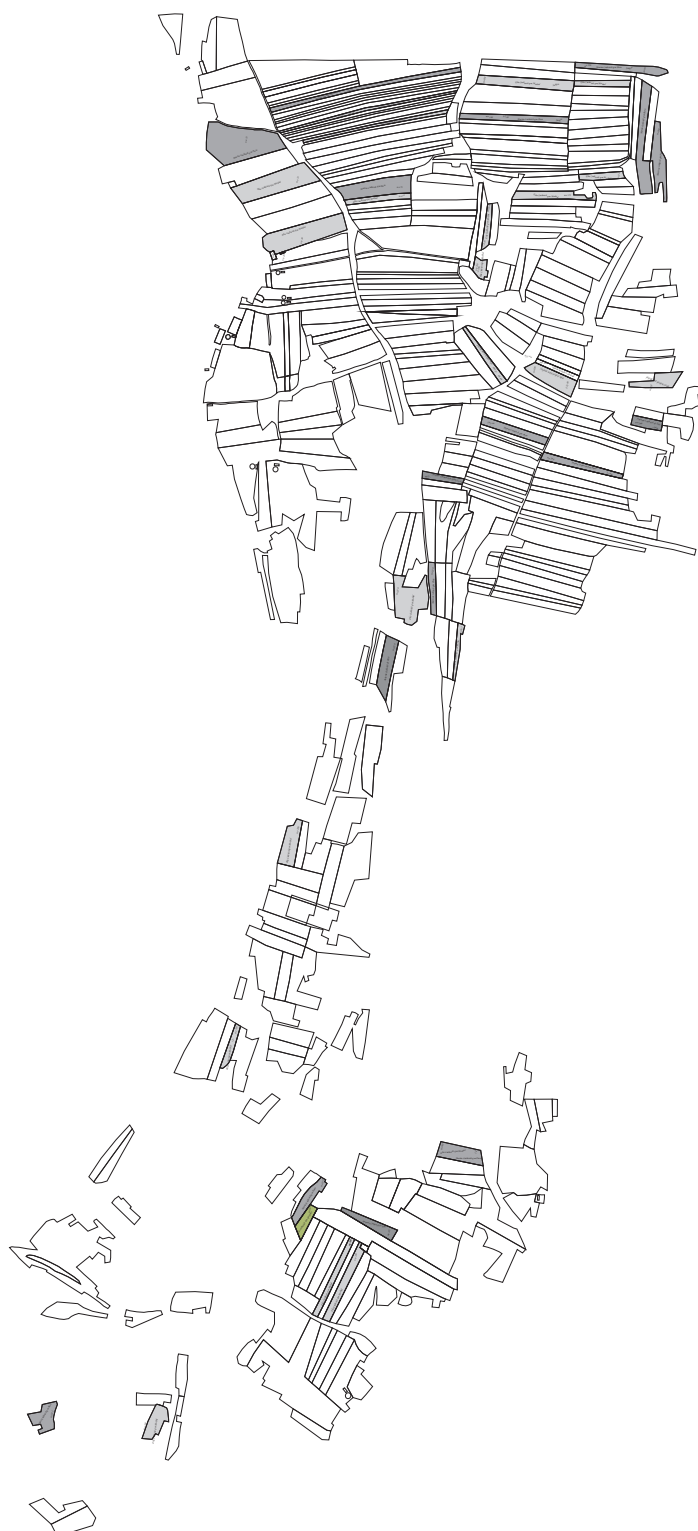
Prilog 11 – Posjedi Mije Nakića, Ivana Nakića, Stipana Projića, Mate Projića i Frane Anića činili su 3 baštine (ždrijeba) koje se mogu raspoznati svaka za sebe.⁶⁵

⁶⁵ HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. "Mape Grimani". Karta br. 490 - Vojnić 1705.

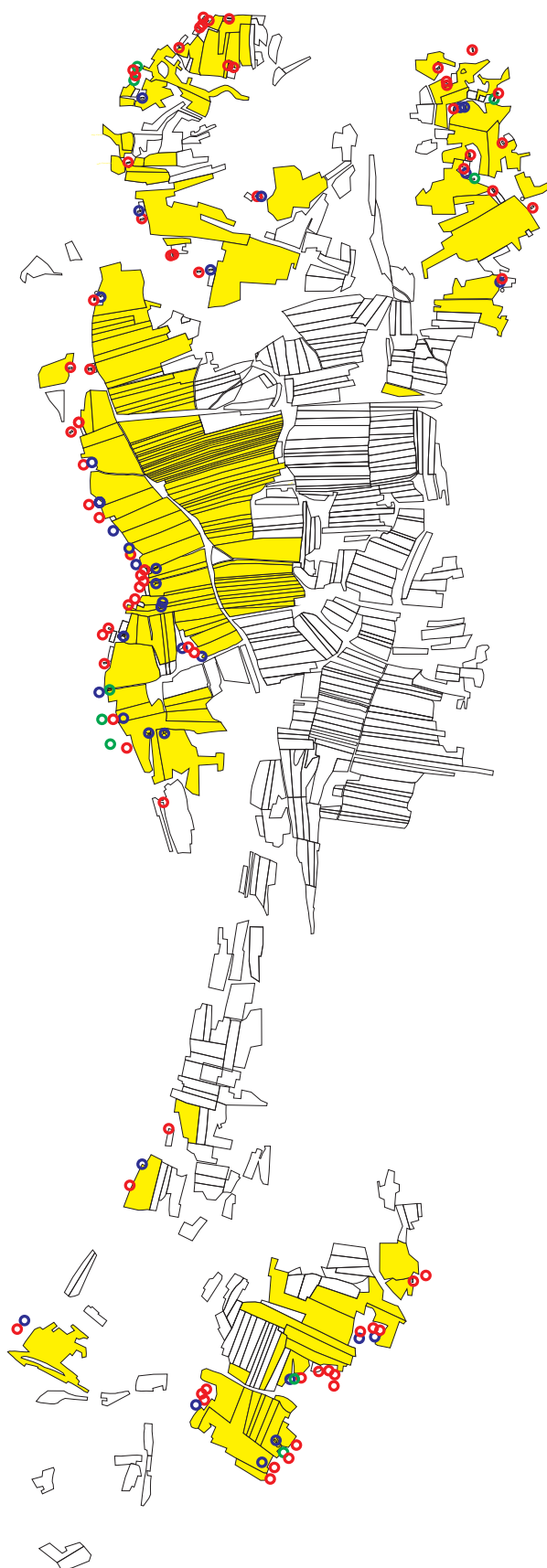
Prilog 12 - Posjedi Cvitka Kneževića i Mije Kneževića te Jure Bjališića primjeri su “rasparenih” baština (ždrjebova). Dio njihovih zemalja dodijeljen je drugim vlasnicima iz susjednog Šipićeve barjaka.⁶⁶

⁶⁶ HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. “Mape Grimani”. Karta br. 490 - Vojnić 1705.

Prilog 13 – Posjedi Ante Ljubičića, Ilije Ljubičića i Martina Ljubičića činili su dvije baštine (ždrjeba). Te baštine (ždrjebovi) činili su diobenu cjelinu sa skupinom posjednika oko harambaše Petra Šipića iz susjednog barjaka.⁶⁷

⁶⁷ HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. "Mape Grimani". Karta br. 490 - Vojnić 1705.

Prilog 14 – Podvornice (žuto) u Jurčevićevu i Šipićevo barjaku

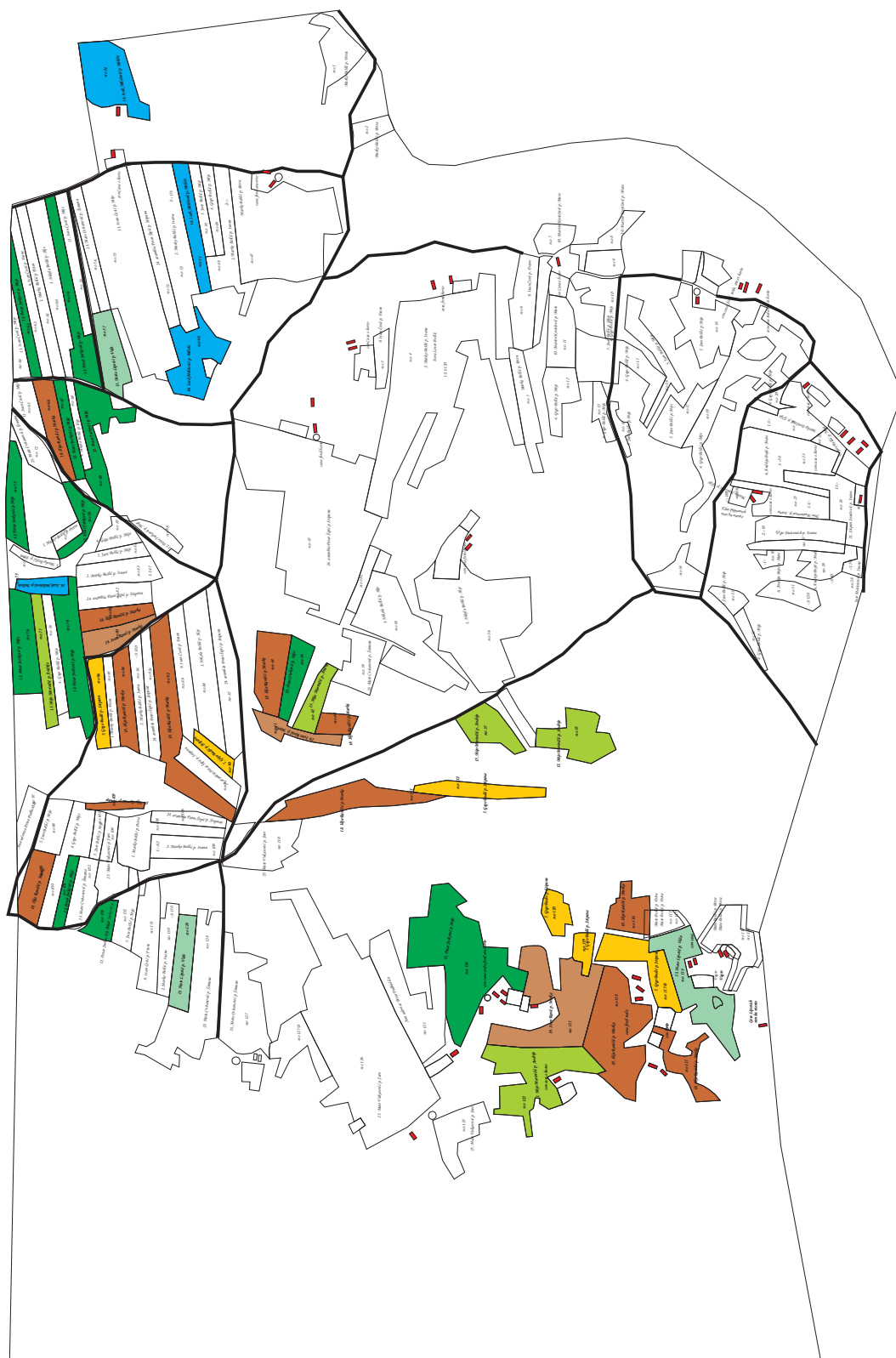
Prilog 15 – Tri baštine u posjedu skupine posjednika iz
roda Bešlić u Šipićevu barjaku 1705. godine⁶⁸

⁶⁸ HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. "Mape Grimani". Karta br. 337 - Rakićani 1705.

Prilog 16 – Tri baštine (ždrijeba) u posjedu skupine posjednika oko harambaše Petra Šipića⁶⁹

⁶⁹ HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. "Mape Grimani". Karta br. 337 - Rakićani 1705.

⁷⁰ HR-DAZD-5 Mletački katastar. Katastarske knjige. Kut. 5, *Catastico Voinich, et Rachichani* L. 1-29; HR-DAST-6 Mletački katastar. "Mape Grimani". Karta br. 337 - Rakićani 1705.

PODVORNICE:

Druga važna pravilnost zemljišne razdiobe u Vojniću bila je veličina podvornica. Iz investitura dodjeljivanih za Morejskog rata naslutili smo ne samo već obrazloženu veličinu baštine (ždrijeba) od oko 25 kampa nego i veličinu podvornice od 8 kampa. Ta površina dodjeljivana je vrlo često pojedinim posjednicima neposredno pri doseljenju (što nije bio slučaj s nekim drugim zemljišnim veličinama) pa je imalo smisla propitati ih na tom starijosedilačkom naselju.

Podvornice mogu označavati više pojava. Mi ih koristimo u dvama kontekstima. Prvi je onda kad upotrebljavamo pojam *Podvornice* pisan velikim početnim slovom. Tada to znači ili konkretni toponim ili njive koje se položajem nalaze neposredno ispred posjednikovih kuća (uže ili *toponimsko-položajno značenje*). Drugi je onda kad upotrebljavamo pojam *podvornice* pisan malim početnim slovom. Tada podrazumijevamo da su to njive koje se obrađuju na specifičan intenzivni način ili njive koje imaju pravni status podvornica (šire ili *proizvodno-pravno značenje*). Proizvodni je smisao jasan: to su njive koje se redovno i obilno gnoje i na kojima se kontinuirano siju uglavnom kvalitetnije žitarice svake godine bez ugara. Pravni smisao je jasan, ali teže uhvatljiv na terenu: to su njive kojima je dodijeljen proizvodni status podvornica te one služe obrađivaču za proizvodnju hrane za kućanstvo i uzdržavanje volova, koji su ključni generator gnojiva. Pravni se smisao da pratiti od razvijenog srednjega vijeka iz pravnih zbornika (Poljički statut, Novigradski zakonik i Vranski zakonik kao najvažniji), ali i iz bilježničke i diplomatske građe. U ovom tekstu ponajprije nas zanimaju podvornice u proizvodno-pravnom značenju.

Nijedno od tih značenja nije moguće točno potvrditi u mletačkom katastru iz 1705. godine, ali ih je moguće naslutiti na temelju položaja i izgleda čestica. Podatke o kvaliteti obradivog zemljišta imamo tek iz austrijskog razdoblja, do kada su već nastupile značajne izmjene prostornog rasporeda kuća s iseljavanjem brojnih rodova, stoga te podatke i ne možemo bezrezervno smatrati relevantnima za početak 18. stoljeća. Podvornice su morale slijediti logiku prostornog rasporeda jer su to njive ispod kuća, tj. dvorišta (koje su smještene uz rub obradivog zemljišta/polja na povišenom terenu). Zahvaljujući zimskom držanju stoke u stajama, odnosno “u dvoru”, nakupljalo se gnojivo koje se iznosilo na gnojnik/đubretanjak koji se nalazio na vrhu podvornice. Odatle se gnoj razvezio na njive. Iz praktičnih razloga prvo se gnoj nanosio na najbliže njive, tzv. podvornice, koje su često bile

jedine njive koje su se gnojile. Ostale njive gnojene su samo ako bi nakon gnojidbe podvornica preostalo gnojiva.

Kako se na više mjesta ispod kuća u Vojniću nalaze njive veličine oko 8 i 4 kampa, logičan je bio zaključak da je riječ o ustaljenoj veličini podvornice, odnosno njezinoj polovici. Takvi su bili primjerice posjedi Mije Varivodića (čestica 358 s 8 kampa, 1 kvartom i 157 tavolo), Filipa Jurčevića (čestica 316 s 8 kampa i 120 tavolo), Križana Bajića (čestica 369 s 4 kampa i 95 tavolo), čauša Ilije Mamića (čestica 312 s 4 kampa) i Martina Ljubičića (4 kampa i 1 kvartu). Ostali posjednici imali su manje čestice ispod kuće, ali te su čestice s drugim okolnim česticama davale 8, odnosno 4 kampa. Takav je slučaj sa svim posjednicima na sjeveroistoku sela. Tamošnji su posjednici osim Podvornice od oko 3 kampa imali i oko tri čestice u dionici Poklonj odmah iza njih, što je za pojedine ždrjebove iznosilo oko 8 kampa. Ilija Ljubičić imao je dvije Podvornice (česticu 30 od 3 kampa, 1 kvartom i 130 tavolo te česticu 33 s 3 kampa i 1 kvartom) i dvije čestice na Poklonju (čestica 53 od 3 kvarte i 192 tavolo te česticu 59 od jednog kampa), što je sve skupa činilo 8 kampa, 2 kvarte i 112 tavolo. Martin je Ljubičić osim već spomenute Podvornice imao dvije čestice na Poklonju (čestica 46 od 1 kampa, 2 kvarte i 30 tavolo te čestica 73 od 2 kampa, 1 kvarte i 134 tavolo), što je ukupno činilo 8 kampa i 164 tavolo. Sličnim zbrajanjem Podvornica i čestica na Poklonju 8 do 9 kampa imale su i susjedne baštine (Lišnjić i Ovalić, Nakići, Jurčevići, Kneževići, crkva sv. Jure, Bjališić, Bilonjić i diljenici, Strizirep i Varivodić, Projići i Anić itd.). Osobito važan trag pružaju nam one skupine posjednika koje su zadržale podvornice na Poklonju i iznad njega nakon preseljavanja kuća i osnutka novih podvornica na krčevinama pod Trapošnikom i na Prisoju (zapad sela). Jurčevići su tako imali kuće na zapadu sela. Filip je bio izdvojen na sjeverozapadu uz rub krčevine na čestici 316, a Jure i Ilija na zapadu uz čestice 362 i 363. Filipova čestica imala je taman nešto preko 8 kampa, kao Jure i Ilija zajedno. Vjerojatno su i susjedne Ilijine čestice 355 i 364 ulazile u podvornice. Jurčevići su zajedno posjedovali nekoliko čestica na Poklonju i iznad njih. Te čestice (32, 55, 56, 88, 94 i 97) obuhvaćale su 8 kampa, 2 kvarte i 20 tavolo. To znači da su preci (ili predšasnici u imovinskom smislu) Jurčevića najprije stanovali na sjeveroistoku sela te da su tek nakon proširenja sela na zapad ondje sagradili kuće i osnovali nove podvornice. Sličan razvoj može se rekonstruirati i za susjedne zapadne posjednike (Varivodić i Bajić) kada se oni rekonstrukcijom dioba povežu s posjednicima naseljenim na sjeveroistoku sela. Iz toga se vidi da podvornice nisu bile statički pojam, nego da su se kasnijim krčenjima stvarale nove baštine i na njima nove podvornice. Moguće je da posjednici poput Šimuna Strizirepa te Iva-

na i Grge Čuldinovića, koji su nakon dioba dobili samo 8 kampa, tako za-pravo dobivaju površinu predviđenu za podvornice.

VOLOVSKE ZAPREGE:

Posjednike barjaka harambaše Jurčevića iz mletačkog katastra 1705. godine prema diobenim odnosima povezali smo u cjeline koje su činile cijele baštine (ždrjebove), odnosno nekoliko njih (2, 3 ili 4). Usporedbom drugih raspoloživih podataka o tim posjednicima došlo se do još jedne vrlo važne podudarnosti. U tim cjelinama broj volova bio je djeljiv sa šest. Na području Cetinske krajine šest volova činilo je jednu zapregu koja je vukla plug. To znači da je i razdioba baština (ždrjebova) u Vojniću bila povezana s brojem volova.

Prva skupina od 6 posjednika (Nakić-Projić-Anić-Bajić) imala je tri baštine (ždrijeba) i 12 volova. Stipan Projić je imao cijelu baštinu (ždrijeb) s 10 kampa podvornice i 4 vola, dvojica Nakića imala su cijelu baštinu (ždrijeb) s 9 kampa podvornice i 3 vola, a Mate Projić, Frane Anić i Mijo Bajić cijelu baštinu (ždrijeb) sa 7 kampa podvornice i 5 volova. Omjer veličine njihovih podvornica s volovima bio je 26 kampa na 12 volova.

Druga skupina od 8 posjednika (Čuldinovići-Bašić-Valić-Lišnjić-Ledenković-Sabljić) imala je četiri baštine (ždrijeba) s oko 37 kampa podvornice i 18 volova. Lišnjić i Ovalić držali su točno jednu baštinu (ždrijeb) s 9 kampa podvornice i 4 vola. Kod ostalih posjednika iz te skupine omjeri između baština i volova mogu se dati samo skupno. Njih šestero imali su 3 baštine (ždrijeba) s oko 28 kampa podvornice i 14 volova.

Treća skupina od 6 posjednika (Jurčevići-Majić-Mamić-Šiljić) imala je četiri baštine (ždrijeba) s 38 do 46 kampa podvornice i 17 volova. Još jednog vola za ukupno 3 zaprege ostvarivali su s Borovcem ili s Terzićima. Nejasno je koje su sve čestice u posjedu Jure i Mije Jurčevića bile podvornice pa samim time i nejasan omjer podvornica i volova. Mamić nije imao volove, ali su zato Majić i Šiljić imali po 5 komada.

Četvrta skupina od 6 posjednika (Varivodić-Strizirep-Vudrag-Grubišić-Malešević-Župarić) imala je tri baštine (ždrijeba) s 40 kampa podvornice i 18 volova. Ta se skupina najmanje uklapa u baštinsko-podvorničku shemu i pretpostavljamo da smo s njom mogli i pogriješiti pa je zato bolje posjednike iz te skupine promatrati pojedinačno. Varivodić je imao 30 kampa zemlje i 5 volova, a čak se 15 nalazilo u podvorničkim njivama dionica-ma. Strizirep nije imao volova, ali je imao 3 kampa podvornice. Grubišić,

Vudrag, Malešević i Župarić bili su smješteni na krajnjem zapadu sela iznad njiva dionica zvanih Podvornice ili Mamuše. Potonje ime odraz je vjerojatno nekadašnjeg prebivanja Mamića na tom lokalitetu, a što bi imalo potvrdu u popisu stanovništva iz 1690-ih kada se čak tri porodice Mamića nabrajaju na početku popisa ljudi harambaše Jurčevića (popis je nabrajao seljane od zapada prema istoku). Grubišić je imao čak 6 volova i 9 i pol kampa podvornice. Vudrag je 5 volova i 6 kampa podvornice, a Maleš i Župarić po jednog vola na po 4 kampa podvornice.

Iz nerazvrstane skupine posjednika Ljubičići su imali dvije baštine (ždrijeba) s 16 i pol kampa podvornice i 9 volova. Ante Ljubičić živio je vjerojatno u zajednici s ocem Ilijom, a dobio je izdvojeni dio od 4 kampa i 70 tavola (otprilike pola podvornice) zato što je vjerojatno bio alfir, pa su i te površine mogle ulaziti u podvornice iako su se nalazile u nepodvorničkim dionicama. Skupina oko Bajića (Bilanić-Bajić-Sedlarević-udovica Bašić) imala je dvije baštine (ždrijeba) s 18 kampa podvornice i 6 volova. Volove nisu posjedovali Sedlar i Bašić, pa i ne čudi da je Križan Bajić imao 8 kampa podvornice i 4 vola, a Janko Bilanić 4 kampa i 2 vola. Knezovići su raspolagali s nepotpunom baštinom od 21 kampa, ali s preko 13 kampa podvornice i 6 volova. Jure Bjališić raspolagao je površinom jednakom polovici baštine i 8 kampa podvornice, ali bez volova. Jednako tako, crkva svetog Jure imala je 8 kampa podvornice koju je obrađivao netko od seljana ili su ju seljani držali zajednički.

Činjenica da se broj volova poklapa s baštinama ne mora nužno značiti da su u praksi pojedinci iz tih baštinskih skupina orali zajedno. Oranje je bilo stvar prakse i dogovora, tj. sloge pojedinaca. Svaka baština mogla je uzdržavati određeni broj volova ovisno o veličini podvornice, odnosno onaj tko je imao više volova, zbog njihovih proizvodnih mogućnosti imao je pravo na veću podvornicu. Veća površina podvornice u baštinama na kojima se drži više volova svakako ide u prilog tom zaključku.

Broj volova, odnosno zaprega bio je povezan s brojem šest i cijelim baštinama. Utvrđivanje konkretnih suprežnika, tj. seljaka koji su zajedno sprežali volove u jednu zapregu, moguće je samo na hipotetskoj razini zato što su među volovima vjerojatno popisani i rasplodni bikovi. Oni su kao važne životinje morali biti popisani, a to je moglo biti samo zajedno s volovima. U konkretnom slučaju Vojnića dodatnu zabunu može unositi činjenica da je 1704. godine selo napustio Frane Udovičić, koji je morao imati barem nekoliko volova s obzirom na količinu žitarica koje daje za desetinu 1703. godine (treću najveću u selu).

DANI ORANJA:

Mletačke vlasti nakon Morejskog rata dale su premjeriti zemljište na Novoj stečevini, nakon čega je uspostavljen katastar. Premjeravanje je potrajalo od 1702. do 1711. godine, a najvećim dijelom samo je zabilježilo zatečeno posjedovno stanje na terenu. Razmjeri zahvata u posjedovnu strukturu dva desetljeća poslije, kada su mletački mjernici ispravljali imovinske nejednakosti i mijenjali krajolik, pokazuju da je prvi katastar bio samo evidencijska mjera. Sve površine bile su iskazane u padovanskim kampima, a sasvim je sigurno da se lokalno stanovništvo služilo drugim mjerama. Kontinuitet površina baština (ždrjebova) i podvornica zorno to pokazuje. Katastar kliškog područja izrađen nakon Kandijskog rata od 1673. do 1675. godine zabilježio je površine u vritima (vretenima) koje su se sastojale od 144 rozge. Ta mjera za površinu koristila se u i Gornjim Poljicima⁷¹ pa nije bezrazložno razmotriti mogućnost da je bila korištena i na širem splitskom području.

U 18. i 19. stoljeću na području Cetinske krajine za zemlju je uz mletačke i poslije austrijske mjere bila korištena narodna mjera dan oranja bez precizne veličine. Ipak je standardno dan oranja obuhvaćao oko 2500 m², što je vrlo slično površini od 3 vriti. Površina koju za dan može preorati jedna volovska zaprega bila je ključna i za određivanje brojnih drugih mjera za površinu poljoprivrednog zemljišta, i to širom Europe. Ne treba čuditi da je i rimski juger bio velik oko 2500 m² i da je isto bio definiran kao površina koju jedan par volova može uzorati za jedan dan. U Engleskoj je jutro bilo definirano kao površina koju jedan vol može uzorati za dan. I ostala su europska jutra određivana na sličan način. Na zadarskom području sličan toj mjeri bio je gonjaj od 2300 m², koji je bio osnova određivanja ždrijeba (uglavnom na 30-32 gonjaja). Poznat nam je samo jedan dokument iz osmanskog razdoblja koji govori o veličini jedne baštine u splitskom zaleđu. U spisima predanim u tužbi porodica Boljat protiv trogirskih plemića Kreljanovića, kojom su im željeli osporiti dodjeljivanje zemlje svojih izumrlih rođaka, nalazi se i desetak dokumenata prevedenih s turskog. U njima se potvrđuje kupnja baština u Vučevici. Opisano je da se jedna baština proteže od vrhova Kozjaka od gomile do gomile koje označavaju granice njihovih pašnjaka, unutar kojih se nalazi 30 dana oranja. Za drugu se samo kaže da obuhvaća 25 dana oranja, a za ostale nisu iskazane mjere. Dan oranja bio je, dakle, mjera za površinu i u osmansko vrijeme.⁷²

⁷¹ Marko Mišerda, *Spomenici Gornjih Poljica*, Split 1981.

⁷² HR-DAZD-4 Mletački fiskalni savjetnik. Svezak VII. poz. 2

ŽETVA 1703. i 1704.

Niz izdašnih preglednih vrela o stanovništvu i zemljoradnji s prijeloma 17. na 18. stoljeće završavamo izvješćem o prikupljanju desetine od uroda za žetve 1703. i 1704. godine. Iz popisa desetine obogaćuju se naše spoznaje ne samo o antroponimiji nego i o vrsti žitarica koje se uzgajaju početkom 18. stoljeća. S obzirom na to da je to jedini takav izvor prije sredine 19. stoljeća koji smo dosada pronašli, dragocjeno je vrelo za povijest poljoprivrede. Usporedba uzgajanih žitarica početkom 18. i sredinom 19. stoljeća važna je zbog praćenja promjena u poljoprivredi koje su tada uslijedile. Te promjene uzrokovane su povećanom agrarnom naseljenosti koja je uslijedila nakon dolaska Cetinske krajine pod mletačku vlast. One su se sastojale od povećanja intenzivnosti poljoprivrede širenjem podvorničke proizvodnje, krčenjem i ograđivanjem. Demografski pritisak u slučaju Vojnića bio je ublažen preseljavanjem više rodova iz Vojnića na najnoviju stečevinu i Osmansko Carstvo (Jurčevići u Vinicu (Duvno) i Studence, Šipić u Vedrine, Nakići=Džaperi u Strmendocu, Bilonići u Vrpolju itd.), stoga se u razvoju poljoprivrede javljaju neke specifičnosti poput napuštanja podvornica, tj. prestanka njihova intenzivnog korištenja. Kulture koje su se uzgajale izmijenile su se samo uvođenjem kukuruza u plodored od 1720-ih nadalje. Kukuruz je početkom 18. stoljeća bio nepoznata kultura (tj. nije se uzgajao u Cetinskoj krajini), a njegova prisutnost može se pratiti od popisa desetine 1726./7. godine. Njega se u prvoj polovici 19. stoljeća moglo naći u plodoredu na svim podvornicama u Cetinskoj krajini, gdje se pokazao kao odlična jara kultura. U Vojniću je 1844. procijenjeno da se na oranicama prve, druge i treće klase može uzgajati kukuruz svake druge godine. S obzirom na to da je omjer posijanog kukuruza i berbe bio znatno povoljniji (oko 1:25) nego kod drugih žitarica (najviše 1:10), važnost kukuruza bila je velika. Sporo prodiranje krumpira početkom 19. stoljeća nije značajnije utjecalo na plodored i žetvu, pa je najvažnija promjena u poljoprivredi Cetinske krajine u 18. stoljeću uvođenje kukuruza u plodored. Iako je porezna procjena uroda u izradi austrijskog katastra vrlo okvirno određena, a razlika između iskaza seoske komisije i poreznog procjenitelja iskazana je s prevelikom razlikom, ipak se iz toga vidi velika promjena u strukturi uzgajanih žitarica. Znatno se manje uzgajalo pira, raži, zob i prosa. Razliku je uglavnom popunio kukuruz. Kako je kukuruz bio uzgajan samo u prvim trima klasama oranica, koje se mogu smatrati *infieldom*, žitarice sitnog zrna (pir, zob i proso) očito su njime istisnute prema *outfieldu*.

BARJAK HARAMBAŠE ŠIPIĆA U RAKIĆANIMA

Na područje Vojnića doselili su se vjerojatno još u sklopu Ramskog zbjege Rakićani. Ne zna se tko su bili vođe seobe, ali poslije im je na čelu bio harambaša Petar Šipić. Jugoistočni dio Vojnića izdvojen je i od njega je оформljen poseban barjak Šipić koji je postao poznat pod imenom Rakićani. Nejasno je koji su rodovi posjedovali te zemlje prije dolaska Rakićana, a od starosjedilaca u tom barjaku živio je jedino Petar Jurković. Ostali su po svoj prilici doselili iz Rakitna i okolice u Hercegovačkom sandžaku. Razdioba zemlje između doseljenika nije izvršena ravnomjerno pa je vrlo vjerojatno da se dio Rakićana doselio poslije, možda nakon što su njihovi posjedi preko Cetine vraćeni pod osmansku vlast nakon 1701. godine. Među njima se stoga razlikuju oni koji su dobili ili podijelili cijele baštine te oni koji su dobili samo podvornice, odnosno njihove dijelove. Zbog toga je struktura posjeda ponešto drugačija od one u barjaku Jurčevića, ali se iz nje još uvijek dobro raspoznaju glavne osobine nekadašnjih baština i podvornica.

VELIČINA BAŠTINA (ŽDRJEBOVA):

Zbog činjenice da je dio čestica na granici s barjakom Jurčevića presječen te da je po svoj prilici došlo do razbijanja pojedinih baština, teško je za Rakićane posve precizno odrediti opseg svih pojedinih ždrjebova. Neke je ipak posve jednostavno prepoznati, iako prepoznatljivost širenja obradivih površina i nastajanja novih baština poput one u Jurčevićevu barjaku ne možemo očekivati.

Najjasnija je situacija s Bešlićima koji su podijelili tri ždrijeba. Braća Jure i Grgo Bešlić (zvani Botica) pok. Mije podijelila su jednu baštinu od 26 kampa i 51 tavolu. Jure je k tome imao točno 13 čestica, što se uklapa u zemljišnu razdiobu starosjedioca. Još dvije baštine podijelili su ostali Bešlići: Nikola pok. Ilije (18:3:186 kampa), Marko pok. Ivana (21:3:112 kamp) i Marko pok. Petra (11:1:85 kampa). Iako ukupni zbroj čestica svih Bešlića iznosi 45, teško je moguće da te baštine nisu izvorne, a k tomu je vidljivo da imaju nekoliko spajanih čestica.

Izvornost zemljišne raspodjele može se razaznati i u posjedu jedinog starosjedioca u ovom barjaku. Petar Jurković imao je 19 kampa, 1 kvartu i 190 tavola zemlje u točno 13 čestica. On se nalazio u grupi posjednika koji su zajedno podijelili 3 baštine (ždrijeba) od ukupno 78 padovanskih kampa i 176 tavola. Od drugih posjednika nešto što je sličilo na baštinu imao je još Ilija Raničić, čijih je 12 čestica (čestica 92 bile su zapravo dvije spojene

čestice, tako da je riječ zapravo o 13 čestica) s 20 kampa, 1 kvartom i 96 tavolo slijedilo izvornu razdiobu zemljišta. Ostali posjednici imali su znatno manje dijelove: Mijo Marinčić (8:2:13 kampa), Ivan Ranić (6:1:53 kampa), Idžak Milošević (6:–:66 kampa), Mate Lipotić (5:2:180 kampa), Grgo Budić (5:–:135 kampa), Ana udovica Petra Podbiočića (4:–:177 kampa) i Mate Brkić (2:1:107 kampa). Ukupno su svi posjednici te skupine imali 50, tj. 51 česticu, što je samo jednu česticu manje od broja djeljiva s 13, stoga je ovdje, izgleda, poštivana izvorna zemljišna razdioba.

Treća skupina posjednika također je podijelila 3 baštine (ždrijeba) s 80 kampa, 1 kvartu i 193 tavole zemlje. I ovdje je slučaj da imamo veće i manje posjednike. Među većima bili su Mate Vukasović (16:–:131 kampa), harambaša Petar Šipić (17:2:– kampa), Mate Cvitanović (12:3:– kampa), Ivan Ćosić=Kovač (10:1:27 kampa) i Ivan Ćosić=Kovač ili Vrandela (7:–:166 kampa). Manji posjednici bili su smješteni na rubu sela prema jugoistoku: Andrija Bojić (5:–:30 kampa), Martin Krstičević (4:1:– kampa), Grgo Stojković=Jerković (2:–:30 kampa), Jure Matiašević (1:2:50 kamp), Marko Seračević (1:3:189 kamp) i Stipan Seračević (1:3:– kamp). Sveukupno su posjednici iz te grupe posjedovali 39 čestica, stoga je i ovdje vjerojatno sačuvana izvorna zemljišna razdioba.

PODVORNICE:

Podvornice su u Šipićevu barjaku nešto drugačije raspoređene nego u Jurčevićevu. Posljedica je to velikog broja posjednika na malo ždrjebova, zbog čega su stvarane brojne nove podvornice. Među podvornicama se ipak ističe područje na krajnjem sjeverozapadu, tj. njive dionice Vlaci (iz austrijskog katastra) čiji se sjeverniji dio nadovezuje na najstariji dio zemljišne razdiobe Jurčevićeva barjaka. Sve tri skupine posjednika iz Šipićeva barjaka ovdje imaju podjednaku površinu zemlje. Bešlići imaju 15 kampa, 1 kvartu i 207 tavolo, južna skupina oko Jurkovića 15 kampa, 2 kvarte i 120 tavolo, a skupina oko harambaše Šipića 15 kampa, 1 kvartu i 40 tavolo tih izvornih podvornica. Iz toga se može naslutiti da je zemljišni razvoj uistinu krenuo odatle vjerojatno iz izvornog *infielda* tj. *Escha*, međutim, poslije se krčenjem obradivo zemljište proširilo tako da se stvorila potreba za proširenjem *infielda*, tj. za stvaranjem novih podvornica. Kao i drugdje na području Dinarida, proširenja obradivog zemljišta diktirao je reljef, odnosno prirodni preduvjeti. Tako se na primjeru Vojnića/Rakićana vidi da su posljednja proširenja izvornog *infielda/Escha* po svoj prilici izvršena cjelovitim kr-

čenjima. Ledenkove podvornice i Terzića baština, kako ih bilježi mletački katastar, čine takva proširenja na sjeverozapadu, a kompleks Bešlića podvornica (točno 8 kampa) na jugoistoku. Nakon toga podvornice su stvarane na nekadašnjim krčevinama i u ogradama/mejama. Važnost tako stvorenih podvornica je u stvaranju područja individualne poljoprivrede kao opreke kolektivnoj poljoprivredi *Escha* kao izvorišta/jezgre *open fielda*. Sjeveroistočno od dionica na predjelu Vlaci bile su smještene tri kuće koje su se nadovezivale na podvornice. Ivan Ćosić=Kovač pok. Mije s velikom česticom 55 (7:1:165 kampa) i ukupno 10 kampa zemlje smještenim na podvorničkoj dionici ipak nije mogao organizirati samo podvorničku proizvodnju. Slično je bilo i s njegovim susjedima Idžakom Miloševićem na njegovih 3 kampa podvornice i ukupno 6 kampa zemlje, i Markom Bešlićem pok. Petra na 6 kampa podvornice i ukupno 11 kampa zemlje. Njih trojica bili su predstavnici triju baštinsko-zaprežnih zajednica u tome barjaku.

U zajednici oko harambaše Šipića kojoj je pripadao spomenuti Ćosić našla su se još trojica većih posjednika s relativno velikim posjedima i podvornicama te nekoliko posjednika koji su imali samo dio podvornice. Harambaša Petar Šipić imao je veliku Podvornicu od 11 kampa i 100 tavoloa i brojnu stoku od koje je mogao imati dovoljno gnojiva. Veliku Podvornicu od 12 kampa i 130 tavoloa imao je i Mate Vukasović, ali i Mate Cvitanović s 8 kampa, 1 kvartom i 135 tavoloa. Te tri velike podvornice nalazile su se na velikim komadima zemljišta uz rubove polja, tj. u krčevini. Ostali posjednici iz te skupine imali su vrlo malo zemlje. Ivan Ćosić=Vrandela imao je 7 kampa zemlje, od kojih su 4 kampa podvornica. Martin Krstićević imao je 4 kampa podvornice oko kuće, ali nije imao stoke. Kod današnjih komšiluka Bojići i Jerkovići Andrija Bojić imao je 5 kampa zemlje, od čega 3 kampa podvornice. Na istom predjelu manje čestice podvornice veličine 1 do 2 kampa imali su i Marko Seračević=Jerković, Stipe Seračević, Grgo Šuljuković i Jure Matiašević.

U krajnjoj južnoj zajednici posjednika, osim podvornica koje su postojale na već spomenutoj dionici (Vlaci), svi su posjedovali niz podvornica u krčevinama u blizini svojih kuća. Među njima najveći posjed od 20 kampa, a ujedno i najveću Podvornicu od 8 kampa, 3 kvarte i 20 tavoloa imao je Ilija Raničić (koji je imao samo jednu manju česticu u najstarijem dijelu sela). Petar Jurković imao je 19 kampa zemlje, od čega 5 i pol kampa podvornice u dionici i 4 kampa, 3 kvarte i 60 tavoloa u krčevini. Pokraj njega je na krčevini Podvornicu od 3 kampa, 1 kvartu i 30 tavoloa imala Ana, udovica Petra Podbiočića (ukupno je imala nešto preko 4 kampa zemlje). Slične su veličine bile i Podvornice Ilije Marinčića=Šušnjara (3:2:– kampa), Ivana Ranića

(4:2:– kampa) i Mate Lipotića (3 kampa). Svega 2 kampa podvornica imali su Grgo Budić i Mate Brkić.

Bešlići su ponajbolje prošli u podjeli zemlje pristiglim Rakićanima. Uz udio u podvorničkoj dionici Vlaci koji su imali svi Bešlići, oni su podvornice imali u krčevinama koje su se nastavljale dalje prema jugoistoku. Veliku Podvornicu od 12 kampa u krčevini imao je Marko Bešlić pok. Ivana, ali i Nikola Bešlić pok. Ilije (8:–:20 kampa). Braća Grgo i Jure Bešlić podijelili su jednu takvu Podvornicu od 8 kampa i 3 kvarte na dva podjednaka dijela u skladu s podjelom baštine koju su držali popola.

VOLOVSKE ZAPREGE:

Iz rekonstruiranih baština i raščlambe veličine i rasporeda podvornica bilo je vidljivo da se posjednici u Šipićevu barjaku dijele na tri skupine. Te tri skupine imale su po tri baštine, a s time se poklapao i broj volova, odnosno volovskih zaprega kojima su raspolagali.

Bešlići su raspolagali s dvjema volovskim zapregama na spomenutim trima baštinama. Razlike u veličini posjeda i veličini podvornica poklapale su se dijelom i s brojem raspoloživih volova. Marko Bešlić pok. Petra imao je 11 kampa zemlje, od čega nešto manje od 6 kampa podvornice i 2 vola. Jure Bešlić imao je pola baštine s oko 5 kampa podvornice i dva vola, a istu površinu zemlje i podvornice njegov brat Grgo i k tomu 3 vola. Nikola Bešlić je imao gotovo 19 kampa zemlje s velikom Podvornicom od 8 kampa i još zemlje u podvorničkoj dionici. Kako je imao samo jednog vola, teško je bilo na cijeloj toj površini održavati podvorničku proizvodnju. Marko Bešlić pok. Ivana na gotovo 22 kampa zemlje, s velikom Podvornicom od 12 kampa i 5 kampa podvornica u dionici nije imao takvih poteškoća jer je raspolagao s 4 vola.

Skupina posjednika na jugu oko Jurkovića i Raničića imala je sličan omjer baština, podvornica i volova, ali je ovdje bilo više sitnih posjednika. Dvojica većih posjednika (Jurković i Raničić) imala su ujedno i više volova, tj. po 3. Petar Jurković imao je 19 i pol kampa zemlje, od čega 5 i pol kampa starih podvornica u dionici i 4 kampa i 3 kvarte Podvornice u krčevini, koje nisu sve mogle biti intenzivno obrađivane. Ilija Raničić imao je 20 kampa zemlje sa 7 kampa podvornica u krčevinama pokraj kuća i jednim kampom u starim podvornicama u dionici. Oko njihovih su se Podvornica u krčevinama na jugu sela našle Podvornice i drugih posjednika iz te skupine.

Posljednja skupina posjednika imala je isti broj baština, ali i nešto veću površinu podvornica te nešto više volova u odnosu na prve dvije skupine. Broj od 14 volova na prvi se pogled ne uklapa jer nije riječ o okruglom broju zaprega. Treba se prisjetiti da je u susjednom barjaku bilo 88 volova, dakle dva vola manje od točno 15 zaprega. Ljubičići (s 9 volova i njihov suprežnik Mate Borovac s 1 volom) iz Jurčevićeva barjaka tek s posjednicima iz te skupine oko harambaše Petra Šipića imaju dovoljno volova za dvije zaprege. To ne treba čuditi zato što je područje Šipićeve barjaka zapravo oduzeto od područja Jurčevićeva barjaka da bi se naselili Rakićani, pa su pojedine baštine bile time čak i presječene (Bjališić, Kneževići i Ljubičići) a time su “rasparene” i pojedine volovske zaprege. Prvi je kandidat za nadopunu Ljubičića zaprega Ivan Ćosić pok. Mije, čije čestice također imaju odsječeni izgled, k tomu se nalazi uz samu granicu barjaka i ima 2 vola, koliko nedostaje Ljubičićima. To bi poremetilo sklad podjela na cijele baštine, stoga smatramo da treba zbrajati cijelu skupinu. Harambaša Petar Šipić imao je 17 i pol kampa zemlje s velikom Podvornicom u krčevini od 11 kampa i 4 vola koji su omogućavali obradu i gnojidbu tolike površine. Mate Vukasović imao je 16 kampa zemlje s velikom Podvornicom od 12 kampa i dva vola koja su teško mogla osigurati intenzivnu obradu tolike površine. Mate Cvitanović imao je 12 kampa i 3 kvarte zemlje s 8 kampa podvornice u krčevini (od koje počinje niz paralelnih njiva dionica prema zapadu) i 3 vola koja su omogućavala intenzivnu obradu tog zemljišta. S njima su volove sprežali i manji posjednici Ivan Ćosić=Vrandela s 4 kampa podvornica i 1 volom, Andrija Bojić s 3 kampa podvornice i 1 volom te Stipan Seračević s manje od 2 kampa podvornice i 1 volom. Drugi posjednici iz te skupine nisu imali volova pa je obrada njihovih podvornica vjerojatno ovisila o pomoći susjeda.

	Varichiachi					
	Formento	Orzo	Segala	Miglio	Vena	Spelta
Bandiera Har: Giurceuich						
Har: Zorzi Giurceuich	3	4	2	2		10
Michiel Variuarich	3	10		4	4	11
Vido Maich	3	5		2		7
Michiel Simich	3	4	3	2	3	6
Pietro Xuppa...		2		1		2
Pietro (Maleseuich)		6	2	2	1-10?	

Pietro (Grubisic)h?		13	8	8	1-10?	5
Greg(ori)o Vudragouich	4	6		6		15
Fillippo Giurceuich	6	11				2
Krisan Baich		2	6	3		8
Zuanne Sedlareuich		3	1			
Mattio Borouaz			5			
Illia Mandich					2	
Franc:o Vdouicich	2	6	5	7	10	6
Giuseppe Terzijch	4	13	3	4		
Pietro Terzijch		4				
Zuanne Sablich	4	3,5	2	1		3
Zuanne Ledich	5	5	10	15		
Greg(ori)o Chiopegeuich	5		7	3	3	
Michiel Nachich	4	3	2	3	6	
Steffano Prosich	8	17	7	12		4
Fran(ces)co Anich	3	4		1		3
Illia Gliubicich			2	4		5
Gianco Billonich	5		2	4		5
Luca Gliubicich	4	8	4			
Martin Gliubicich	10	5	3	5		9
Agata Gollobacoua	...		3			
Pietro Cnezouich	8	2	4	8		3
Zorzi Biacich				2		
Marco Lisnich	3	2	1	2		
Gaspero Nouallich	3		2	1		3
Zuanne Chiulin	3			2		2
Martin Bassich	3	2				5
Cuitco Nachich	4		7	5	8	
Mattio Cnezouich				10		
Illia Giurceuich	3	6	6	2		
Illia Gliubicich	3		4	5		1
Mattio Proich	2	3	2	4		4
	108	149,5	103	130	46	119

Prilog 18 – Popis desetine u barjaku harambaše Jure Jurčevića 1703. godine⁷³⁷³ HR-DAZD-16 Općina Split. Kutija 526. Svezak 794. Svešćić 3, list 9.

	Formento	Orzo	Segala	Miglio	Vena	Spelta
Bandiera Har: Sipich						
Har: Boxe Sipich	10					6
Boxe Beslijch	8	3		3		10
Marco Beslijch	4,5			2	2	
Zorzi Beslijch	14	4		2		4
Greg(ori)o B...	8			6		5
Steffano ... ?Seracevich?	2			2		
Andrea (Bojic)h	3			10		
Blas Mattiasseuich	2					
Zorzi Mattiasseuich	2			5		
Mattio Lipotich	2,5	2		1		
Greg:o Budich	3		2			
Michiel Susgnara	4			2		4
Zuanne Ranicich	1,5		1			3
Pietro Giurcouich	5		2	3		5
Anussa Vedoua	2			1		
Mattio Cuitanouich	4	3	3	3		8
Isac Mihassouich	2			2		
Iuan Couaz Frandella		1				3
Marco Zale	4	5	2	3		
Zuanne Couaz	3			2		4
Martin Carstichieuich	1	2		2		
Luca Dumancich			3			...
(Mat)iana Vedoua	2			2		
Illia Ranicich	5		3	3		5
Mattio Barchich				3		
	92,5	20	16	57	2	57

Prilog 19 - Popis desetine u barjaku harambaše Bože Šipića 1703. godine⁷⁴⁷⁴ HR-DAZD-16 Općina Split. Kutija 526. Svezak 794. Sveščić 3, list 8.

ZAKLJUČAK

Logika izlaganja prisilila nas je da se u ovom radu držimo kronološkog pristupa. S obzirom na to da je ovo prvi put da ovu temu izlažemo široj javnosti, nismo odmah išli *in medias res*, nego smo najprije dali pregled istraživačkih tradicija zemljišnih razdioba. Potom smo razmotrili kako se u te tradicije uklapaju dosadašnje spoznaje hrvatske historiografije o zemljišnim razdiobama i odnosima na području dalmatinskog zaleđa. Tek tada smo krenuli u raščlambu povijesnih izvora o zemljišnoj razdiobi na području današnjeg sela Vojnić u Cetinskoj krajini.

Sada ćemo rekapitulirati te zaključke retrogradnim slijedom kako bismo shvatili kako se to uklapa u dugo trajanje tih pojava. Iz ranijih istraživanja sela Cetinske krajine poznato je da je zemljoradnja toga kraja imala intenzivnu i ekstenzivnu komponentu.⁷⁵ Na intenzivno obrađivanim oranicama (*infield*) uzgajane su kvalitetnije žitarice (pšenica, raž, ječam, kukuruz, proso i sl.) uz upotrebu stajskoga gnojiva. Na ekstenzivno obrađivanim oranicama (*outfield*) primjenjivan je oraničko-travnati režim izmjene uzgoja slabijih žitarica (zob, pir, sirak i sl.) bez upotrebe stajskoga gnojiva i ostavljanja zemlje na ugaru (s dvostrukom ulogom obnavljanja plodnosti tla i osiguravanja dodatnih pašnjaka). Omjer tih dviju komponenata ovisio je o prirodnim preduvjetima i lokalnim demografsko-proizvodnim prilikama. Od dolaska pod mletačku vlast Cetinska krajina započela je razvoj neopterećen feudalnim okvirima. Od usamljenih kuća razbacanih uz rubove obradivih površina diobama nastaju komšiluci koji do danas obilježavaju krajolik tog kraja. Demografski rast koji je uslijedio u 18. stoljeću doveo je do krajnjeg pritiska na ekosustav Cetinske krajine. Povećavaju se površine koje se obrađuju, širi se (primitivna) intenzivna obrada tla i raste broj sitne stoke, što rezultira velikim krčenjima.

Raščlamba podataka mletačkog katastra iz 1705. godine za selo Vojnić (koje je bilo podijeljeno na starosjedilački i doseljenički dio) pokazuje da je u njemu moguće prepoznati stariju zemljišnu razdiobu. Zemljišna razdioba iz osmanskog razdoblja s manjim je modifikacijama u potpunosti sačuvana na području starosjedilačkog Jurčevićeva barjaka, a u osnovi je poštivana pri dodjeli zemlje doseljenicima iz Šipićeva barjaka. Osnovne osobine te zemljišne razdiobe vidljive su u veličini posjeda, njihovoj strukturi, broju čestica, udjelu i rasporedu podvornica unutar baština (ždrjebova), te diobenim i suprežničkim odnosima.

Veličina pojedinih baština (ždrjebova) kretala se od 25 do gotovo 27 padovanskih kampa (9,1–9,8 ha). Dio baština (ždrjebova) pri tome se može

⁷⁵ Rimac, *Selo Cetinske krajine*.

u potpunosti prepoznati (Stipan Projić, Mijo i Ivan Nakić, Marko Lišnjić i Gašpar Ovalić itd.). Ostale baštine (ždrjebovi) vidljive su samo u sklopu većih cjelina koje se sastoje od 2 do 4 baštine (tako su Pavao Ledenković, Ivan Sablić, Mate Čuldinović, Grgo Čuldinović, Ivan Čuldinović i Martin Bašić bili u diobenim odnosima posjedujući zemlju koja je nekoć činila tri baštine). Baštine (ždrjebovi) identificirani su na području obaju barjaka tako da je vidljivo da ih je ukupno bilo 29 (i jedna necjelovita baština rezervirana za uzdržavanje crkve svetog Jure). Sve baštine (ždrjebovi) činile su dio većih diobenih cjelina od 2 do 4 baštine (ždrijeba) koje su obuhvaćale više posjednika. Unutar tih cjelina postojale su i druge pravilnosti osim (prosječne) veličine baštine (ždrijeba). Izgledom su se baštine dijelile na pravilne i nepravilne. Pravilne baštine u skladu s teorijom *Eschkern* njemačke historijske geografije mogu se prepoznati kao posljedica starije zemljišne razdiobe. Nepravilne baštine bile bi posljedica kasnijih krčenja i naknadnog formiranja novih baština (ždrjebova). Pravilne baštine nalazile su se na širem području sjeveroistočno od crkve svetog Jure uz rub polja. U tu kategoriju može se svrstati 17 baština koje imaju podvornice i dvorna mjesta na tom predjelu. Na njih se nadovezuju tri susjedne baštine (Terzići, Ledenko i Marko Bešlić pok. Petra) koje čine prvu fazu krčenja, tj. proširenja jezgre zemljišne razdiobe (*Esch*). Jezgra te zemljišne razdiobe izgledom se razlikovala od kasnijih krčenja. Bila je riječ o jedinstvenoj cjelini (za koju uvodimo pojam njiva dionica kao prijevod engleskog pojma *furlong* i njemačkoga *Gewann*) sastavljenoj od više paralelnih, izrazito izduženih trakastih čestica, koje su pripadale različitim vlasnicima u složenim diobenim odnosima. Nepravilne baštine nastajale su podalje od te jezgre na većim zemljišnim cjelinama koje su bile ponajprije u vlasništvu posjednika čije su se kuće nalazile na izdvojenim položajima. I na tim izdvojenim cjelinama dijelom su formirane njive dionice, a dijelom je svaka krčevina bila u posjedu samo jedne porodice.

I kod pravilnih (starijih) i nepravilnih (novijih) baština (ždrjebova) poštivana je unutrašnja struktura. Sve pravilne i većina nepravilnih baština (ždrjebova) sastojala se od točno 13 čestica (ili su bile dio cjelina djeljivih s 13). Ostale baštine (ždrjebovi) s drugačijim brojem čestica su također mogle imati taj broj čestica zato što su mletački mjenici spajali u jednu česticu susjedne površine jednog posjednika koje su zapravo spadale u različite zemljišne komplekse. Ta ujednačenost broja čestica nije mogla biti slučajna, nego je morala biti posljedica svjesne zemljišne razdiobe koja je za cilj imala formiranje novih baština (ždrjebova). Sve baštine (ždrjebovi) morale su biti ujednačene površinom, ali i kvalitetom zemljišta. Kako su diobene zajedni-

ce ujedno bile cjeline unutar kojih su se po svoj prilici sprezale volovske zaprege pri oranju, 13 čestica u svakoj baštini moglo je biti povezano i s ciklusima oranja. Činjenica da se na njivama dionicama u predjelu Suvaje provodio ugar na dvadesetak susjednih čestica ukazuje i na postojanje zajedničkog plodoređa barem na nekim njivama dionicama. O tom plodoređu znamo vrlo malo (uglavnom iz austrijskih katastarskih izvora). Ipak, očito je da su na boljim i intenzivnije obrađivanim oranicama (podvornička proizvodnja, tj. *infield*) uzgajane uglavnom kvalitetnije žitarice (pšenica, raž i ječam, ali i proso), a da su na lošijim i ekstenzivnije obrađivanim oranicama (oraničko-travnati režimi, tj. *outfield*) uzgajane lošije žitarice (pir, zob i proso).

Unutar svake baštine na temelju položaja, površine i izgleda čestice mogu se prilično precizno prepoznati njive podvornice. Tim, inače višeznačnim, nazivom označavaju se njive u neposrednoj blizini kuća, tj. dvorišta na kojima se u pravilu upotrebljava stajsko gnojivo, što omogućuje kontinuirani plodoređ bez ugara. Te njive mogle su se u iznimnim slučajevima nalaziti i podalje od kuća, a do danas su ostale sačuvane u toponimiji. Kada je riječ o njivi koja se i naziva tim imenom, *Podvornice* pišemo velikim početnim slovom kako bi se razlikovale od *podvornica* u općem značenju. U starohrvatskoj seoskoj zajednici i kasnosrednjovjekovnim zemljišnim odnosima *podvornica* je bila i pravni pojam. Svaki član seoske zajednice, odnosno kmet na vlastelinstvu imao je pravo na podvornicu koja je imala pravno drugačiji status od ostale zemlje u ždrijebu. Podvornica je očito imala ulogu prehranjivanja članova kućanstva, što je proistjecalo iz proizvodnih odnosa i bilo je pravno regulirano. Za posjedovanje ždrijeba nužno je bilo imati barem jedan par volova. Poznato je da je na području Ravnih kotara za podvornicu bilo određeno 4 gonjaja zemlje (1 ha), ali je ta površina mogla biti i veća ako su to zahtijevale lokalne prilike. Unutar nepravilnih (novijih) baština (ždrjebova) u Vojniću, odnosno kod pojedinih posjednika u većim cjelinama, izdvajaju se redovno čestice pokraj kuća s veličinom od 4 ili 8 padovanskih kampa. Kod pravilnih (starijih) baština (ždrjebova) za dobivanje površine od 8 padovanskih kampa treba zbrojiti površinu čestice neposredno pokraj, tj. ispod kuća (Podvornice) s površinom čestica u njivi dionici koja je od prve čestice odvojena cestom. Iako su samo dvojica posjednika imala cijelu baštinu, kod većine se posjednika prepoznaje "pravilna" podvornica od 4 ili 8 padovanskih kampa. To znači da se pri diobi svakomu novom kućanstvu osiguravala potrebna površina podvornice. Stvaranjem novih kućanstava širila se površina zemlje rezervirana za podvornice, tj. povećavao se udio intenzivno obrađivanog zemljišta. Isprva, po svoj prilici dok je bilo sačuvano feudalno običajno pravo, do dioba je do-

lazilo samo stvaranjem novih baština (ždrjebova), tj. kad bi se za to iskrčilo dovoljno novog zemljišta.⁷⁶ Dok je bilo tako, formirano je onoliko novih podvornica koliko je bilo novih baština (ždrjebova). Najkasnije s dolaskom tog područja pod mletačku vlast, a vjerojatno i prije, počela je dioba baština, pri čemu je svakom *diljeniku* pripadalo pravo na podvornicu. Usitnjavanjem pojedinih baština (ždrjebova), a osobito onih nepravilnih, dolazilo je do toga da formiranjem novih podvornica cijela nekadašnja površina baštine (ždrijeba) postane podvornica.⁷⁷ Zbog toga se osim što možemo razlikovati stare i nove baštine (ždrjebove), mogu razlikovati i stare i nove podvornice. Posjednici novih podvornica posjeduju i stare podvornice. Iz toga se preko diobenih odnosa može rekonstruirati koje su nove baštine (ždrjebovi) nastale proširivanjem pojedinih starih.

Rekonstrukcijom diobenih odnosa dobili smo nekoliko grupa posjednika koji su zajedno držali od 2 do 5 baština. Svaka od tih grupa imala je svoj udio u starim podvornicama, a kod svakog se pojedinog posjednika mogla razaznati površina dodijeljenih mu podvornica (većinom od 4, 8 ili 12 padovanskih kampa). Te grupe posjednika imale su i pravilan broj volova. Pri oranju plug je vuklo 6 volova. Većina posjednika nije imala dovoljno volova pa je postojao običaj da se susjedi udružuju pri oranju. Tako okupljeni susjedi zvali su se suprežnici. Kako se unutar svake grupe diobama povezanih posjednika 1705. godine nalazilo točno 6, 12 odnosno 18 volova, logičnim se čini zaključak da su to bile ujedno i suprežničke grupe. Broj volova, tj. volovskih zaprega očito je bio povezan s proizvodnim mogućnostima/potrebama pojedinih baština (ždrjebova). Oni posjednici koji su ovisili o volovima svojih susjeda morali su to vjerojatno plaćati dijelom uroda sa svojih njiva.

Na temelju letimične usporedbe podataka iz mletačkog katastra iz 1705. godine može se zaključiti da su slični zemljišni odnosi postojali i u drugim dijelovima Cetinske krajine. Zemljišna razdioba ovisila je velikim dijelom o prirodnim preduvjetima, stoga je svako selo zapravo imalo svoj način razdiobe. Iz raščlambe ovog specifičnog slučaja dobiveni su vrijedni zaključci o pojavama koje su dio šireg, ovdje tek načeta, pitanja hrvatske agrarne i krajobrazne povijesti u europskom kontekstu.

⁷⁶ Tomu u prilog govori defter iz 1604. godine kad je u Dobrom polju (današnjem Vojniću) postojalo 28 kuća koje su plaćale 200 akči, 2 koje su plaćale 100 i 1 koja je plaćala 80 akči. Privlačnim se čini zaključak da je bila riječ o 28 cjelovitih baština (ždrjebova), jednoj podijeljenoj popola i jednoj koja se sastojala samo od podvornice.

⁷⁷ Pojedini posjednici imali su pokraj kuća čestice od čak 12 padovanskih kampa (Ante Grubišić, Pavao Ledenković, Petar Šipić, Marko Bešlić pok. Ivana i Mate Vukasović). Te "predimenzionirane" podvornice bile su moguće zato što su te porodice imale veći broj volova, odnosno veći broj članova kućanstva.

S U M M A R Y

Marko Rimac

**Are there *Open fields* in Croatia?
Land division in the village Vojnić in 1705.**

Open fields are a researched phenomena in West European countries. Today they are rare in those landscapes because of the changes which occurred due to the modernisation of agriculture. In contrast to Croatia and some neighbouring countries, traditional landscapes, including open fields, are mostly present even today. Based on available foreign bibliography, the author explains terms related to these phenomena. His research proves that agriculture and land division in Cetinska krajina is similar to the West European infield-outfield system. That is a two component agriculture with intensively cultivated manured arable fields close to houses (infields i. e. *podvornice*), and extensively cultivated arable fields in distant and less adequate areas (which lie fallow). The relations between uncultivated and cultivated land, and intensively and extensively cultivated land, are very dynamic. That relationship depends on productive abilities of the community, demographical growth etc. With a retrograde analysis of those relations and processes attached to them it is possible to reconstruct the development of land division and settlements.

On the basis of cadastral sources from the year 1705 (and other contemporary sources), the author analyses the land division in the area of the village Vojnić (*barjak* i.e. flag of indigenous inhabitants under the 'harambaša' Jure Jurčević) and the hamlet of Rakićani (*barjak* i.e. flag of new settlers under the 'harambaša' Petar Šipić). Those two village communities are especially adequate for this analysis because this was the area of one former village in which newcomers were settled next to the older inhabitants. That enables us to check our conclusions about land division considering expected differences between old and new inhabitants.

The analysis showed that the basis of land division was the division of arable land into *baštine* (*ždrjebovi*) consisting of 25 to 27 *Campi Padovani*

(9,1 to 9,8 hectares). As a result of the changes that probably occurred with time, a smaller part of the landowners had a whole baština (ždrijeb), and the majority were grouped in larger inheritance complexes consisting of 2 to 4 baštine (ždrijeba). Baštine (ždrjebovi) are identified in the area of both barjaci (i.e. flags) and it is clear that there were 29 of them (and one complete baština reserved for the upkeep of Saint George's church). In accordance with the fact that in the Ottoman era (according to the defter from the year 1604) there were 29 houses in the village, it must be an old land division. Among the baštine we recognize those with a regular internal structure, which are probably older, and those with less regular or irregular internal structures, which are the result of later clearances.

All the regular and most of the irregular baštine (ždrjebovi) consisted of exactly 13 parcels (or were part of a complex divisible into 13). This balanced number of parcels had to be a consequence of an planned land division that had the goal of forming new baštine (ždrjebovi). All baštine (ždrjebovi) had to be balanced in size, but also in quality of land.

Within every baština (ždrijeb) a part of the parcels was reserved for the 'podvornice' (i.e. infield), intensively cultivated and abundantly manured arable land close to the houses. It seems that in the 17th century it was about as large as 8,5 Campi Padovani, that is a third of baština (ždrijeb). With clearances new baštine (ždrjebovi) were made, and when, at the beginning of the 17th century their final number was reached, their divisions started. Baštine (ždrjebovi) were divided into unequal parts, but on every part a 'podvornica' of required size was established. This process of making new baštine (ždrjebovi) and 'podvornice' can be reconstructed so that we can differentiate between old and new parts of inheritance complexes.

With the reconstruction of inheritance relations, we managed to group owners that together held 2 to 5 baštine. Each of these groups had their share in the old infields ('podvornice'), and with each individual owner his infield could be recognized (mostly sized 4, 8 or 12 Campi Padovani). These groups of owners also had a regular number of oxen. When ploughing, 6 oxen were needed to pull the plough. Most owners didn't have enough oxen so there was a practice that neighbours would cooperate while ploughing. Neighbours gathered in that way were called 'suprežnici' (co-ploughers). Since every group of owners that were connected by inheritance in the year 1705 had exactly 6, 12 or 18 oxen, a logical conclusion is that those were also ploughing groups. The number of oxen or ox-ploughs is clearly connected to the productive possibilities and needs of each baština (ždrijeb).

From the Venetian cadastre in the year 1705 it can be concluded that similar land relations were present in other parts of Cetinska krajina. Land division depended largely on natural conditions, so that in fact each village had its own way of division. From the analysis of this specific case valuable conclusions are made about this phenomena, which are a part of the wider question of Croatian agrarian and landscape history within the European context.